

СОЦІОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННЯ ТА СТИЛІВ ЖИТТЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ**

СОЦІОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННЯ ТА СТИЛІВ ЖИТТЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

**для студентства спеціальності 054 «Соціологія»
освітнього ступеня бакалавр
освітньої програми «Соціологія»**

КИЇВ-2022

Укладачка: **Анна ТАЩЕНКО** – кандидатка соціологічних наук, асистентка кафедри соціальних структур та соціальних відносин

Рецензентки:

Алла ПЕТРЕНКО-ЛИСАК – кандидатка соціологічних наук, доцентка, доцентка кафедри галузевої соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Наталія СОБОЛЄВА – докторка соціологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу соціальної психології Інституту соціології Національної академії наук України

Навчально-методичний комплекс дисципліни «Соціологія повсякдення та стилів життя» затверджено рішенням Вченої ради факультету соціології

Протокол №6 від «21» грудня 2022 року

Соціологія повсякдення та стилів життя: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності 054 «Соціологія» освітнього ступеня бакалавр освітньої програми «Соціологія» / Анна Тащенко. – К.: Видавництво Ліра-К, 2022. – 62 с.

ISBN 978-617-520-414-6

Навчально-методичний комплекс містить опис загальних навчальних реквізитів дисципліни «Соціологія повсякдення та стилів життя» (результати навчання, анотація, мета, завдання, обсяг, теми тощо), а також розроблені авторкою десять коротких конспектів лекцій, завдання до практичних занять і самостійної роботи, списки рекомендованої літератури, питання для самоконтролю та іспиту.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ.....	8
ТЕМИ ДИСЦИПЛІНИ.....	9
Частина 1. Теорія і практика досліджень повсякденності та стилів життя.....	9
Тема 1. Систематика уявлень про повсякденність.....	9
Тема 2. Соціальна функція повсякденних практик.....	13
Тема 3. Соціологічний аналіз стилів життя.....	18
Тема 4. Лакуни позаповсякденного.....	24
Тема 5. Типології стилів життя.....	28
Частина 2. Особливості соціальної комунікації в буденних взаємодіях.....	33
Тема 6. Об'єктивні та суб'єктивні властивості повсякденних практик.....	33
Тема 7. Об'єктивні та суб'єктивні складові стилю життя.....	36
Тема 8. Держава, ЗМІ, освіта і релігія у впливі на стилі життя.....	41
Тема 9. Повсякденність у різних соціальних просторово-часових зонах.....	46
Тема 10. Сприятливі та несприятливі чинники стилів життя.....	51
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	56
Самостійне завдання №1.....	56
Самостійне завдання №2.....	58
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ.....	60

ВСТУП

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі підготовки фахівця: дисципліна забезпечує досягнення таких програмних результатів навчання за освітньою програмою «Соціологія», як: РН13. Застосовувати інструментарій соціологічної науки в дослідженні різних сфер суспільного життя; РН 17. Застосовувати теоретичні підходи та соціологічний інструментарій для аналізу комунікаційних процесів у сучасному суспільстві та вирішення проблем координації взаємодій соціальних груп українського суспільства.

Анотація навчальної дисципліни: дисципліна відноситься до вибіркового блоку «Соціальні комунікації» і спрямована на вивчення форм, змісту і засобів буденних взаємодій як основ формування стилів життя різноманітних соціальних груп, обумовлених стійкими, впорядкованими зв'язками між елементами соціальної системи у ситуативній конкретності, безпосередній даності та емоційній наповненості, з якими суб'єктивно сприймається світ. Дисципліна виходить з того, що повсякденна соціальна життєдіяльність є інтуїтивно вірогідною, зрозумілою, самоочевидною, не потребує наукового пояснення і перевірок, а отже, потужно та глибоко накладається на свідомість і панує над стилями життя, а позиції індивідів та груп в системі ієрархічних нерівностей формують світобачення та соціальну поведінку. Стилі життя складаються внаслідок зразків і навичок життєдіяльності, засвоєних через соціалізацію, індивідуальних рефлексій і виборів, існуючих залежностей між ними та ієрархії соціальних нерівностей.

Мета та завдання навчальної дисципліни:

• *мета дисципліни* – формування у студентів фахового уявлення про нерівномірний розподіл соціальних благ, ідей, цілей і мотивів у мікросоціологічному аспекті з супутніми міжособистісним взаємодіям основними проявами соціальних нерівностей, а також про специфічні характеристики виробництва і споживання соціокультурних послуг у контексті різних пояснень соціальної структури, зміст вільної діяльності і системи цінностей як показник якості життя суспільства;

• *завдання (навчальні цілі)* – опанування студентами знань про безпосередній досвід міжособистісної взаємодії людей та стилі життя соціокультурних груп, особливості та закономірності їх формування в контексті соціальних нерівностей як обов'язкових рис будь-якого суспільства.

Компетентності та результати навчання: дисципліна спрямована на досягнення таких компетентностей випускника, як:

• СК09. Здатність визначати теоретико-методологічні засади й формулювати ключові результати досліджень окремих галузей соціологічного знання.

• СК13. Здатність використовувати понятійний апарат та методологічний інструментарій соціології для дослідження комунікаційних процесів та здійснювати різноманітні аналізи комунікативних практик.

Результати навчання за дисципліною

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми / методи / технології викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Знати сутність і особливості буденних мікроявищ соціального життя	Лекція, практичне, самостійна робота	Відповідь, презентація	15
1.2	Знати основні характеристики різних стилів життя соціокультурних груп	Лекція, практичне, самостійна робота	Відповідь, презентація	15

2.1	Вміти аналізувати структури повсякденності у їх різноманітних аспектах	Лекція, практичне, самостійна робота	Відповідь, презентація	10
2.2	Вміти пояснювати закономірності формування та розвитку різних стилів життя	Лекція, практичне, самостійна робота	Відповідь, презентація, контрольна творча робота	30
3.1	Бути включеним у коло актуальних проблем, сфокусованих на повсякденності та стилях життя	Лекція, практичне, самостійна робота	Відповідь, презентація, контрольна творча робота	15
4.1	Бути готовим до критичного осмислення розвитку міжособистісних взаємодій і поведінки представників різних соціокультурних груп	Лекція, практичне, самостійна робота	Відповідь, презентація	15

Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код)	1.1	1.2	2.1	2.2	3.1	4.1
	Програмні результати навчання (назва)					
РН13. Застосовувати інструментарій соціологічної науки в дослідженні різних сфер суспільного життя			+	+	+	+
РН 17. Застосовувати теоретичні підходи та соціологічний інструментарій для аналізу комунікаційних процесів у сучасному суспільстві та вирішення проблем координації взаємодій соціальних груп українського суспільства	+	+		+	+	

Загальний **обсяг вивчення дисципліни** становить 120 годин.

Обсяг аудиторних занять – 50 годин, *a same*:

лекцій – 20 годин;

практичних занять – 30 годин.

Самостійна робота студентів – 70 годин.

Форма підсумкового контролю – іспит.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ п/п	Номер і назва теми	Кількість годин		
		Лекції	Практ.	С/Р
1: Теорія і практика досліджень повсякденності та стилів життя				
1	Систематика уявлень про повсякденність	2	4	6
2	Соціальна функція повсякденних практик	2	2	8
3	Соціологічний аналіз стилів життя	2	4	6
4	Лакуни позаповсякденного	2	2	8
5	Типології стилів життя	2	4	6
2: Особливості соціальної комунікації в буденних взаємодіях				
6	Об'єктивні та суб'єктивні властивості повсякденних практик	2	2	8
7	Об'єктивні та суб'єктивні складові стилю життя	2	4	6
8	Держава, ЗМІ, освіта і релігія у впливі на стилі життя	2	2	8
9	Повсякденність у різних соціальних просторово-часових зонах	2	4	6
10	Сприятливі та несприятливі чинники стилів життя	2	2	8
	ВСЬОГО	20	30	70

ТЕМИ ДИСЦИПЛІНИ

ЧАСТИНА 1

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ ПОВСЯКДЕННОСТІ ТА СТИЛІВ ЖИТТЯ

Тема 1. Систематика уявлень про повсякденність

Лекція 1 – короткий конспект

Наша дисципліна починається з логічного питання: що ж ми будемо вважати «повсякденним», а що – ні? І ми далеко не перші, хто задасться цим запитанням. Зокрема, у 1982 р. Норберт Еліас написав статтю «Про поняття повсякденності». Будучи автором відомих праць, що мали безпосереднє відношення до осмислення повсякдення («Придворне суспільство», «Щодо процесу цивілізації»), він скромно вважав себе фахівцем-початківцем із цих питань. Тому зміст статті він назвав *попередніми списками деяких із способів застосування поняття повсякденності* у науковій літературі. Але його узагальнення і досі є ґрунтовним, а у сучасних авторів ми знаходимо скоріше різні варіанти наслідування чи переосмислення можливих протиставлень повсякдення і не-повсякдення. Найбільш популярне протиставлення – це *повсякдення vs. свято*. Воно перегукується із розумінням *повсякдення як сфери буденних подій, ординарних та дрібних справ на противагу «великим» подіям і справам*, що у Еліаса є окремою опозицією. Підставою для розмежування стає присутність у святах особливих, яскравих радісних переживань, вищої за звичайну сконцентрованості і зацікавленості у тому, що відбувається, орієнтації на відпочинок.

За умови, що повсякдення не постає сукупністю повністю механізованих дій, найвідповіднішим соціологічному підходу є протиставлення *повсякдення як рутини чомусь незвичайному і надзвичайному у суспільній діяльності*. Ентоні Гіденс також прирівнює загальноприйняті практики до рутини, проте відстоює наявність у ній рефлексивності: «рефлексивний моніторинг» власної поведінки і поведінки оточуючих є рядовою обставиною повсякденного життя. Бернгард Вандельфельс дотримується аналогічної точки зору, стверджуючи, що людина завжди існує як би на порозі між звичайним і незвичайним, що співвідносяться одне з одним як передній і задній плани або як лицьова і зворотна сторони. Саме ця обставина, доречі, стає натхненням для творців сюжетів книг, художніх фільмів, комп'ютерних ігор тощо. Тільки стовідсоткове переважання одноманітних автоматизованих практик, що вже не потребують спостережливості, прирівнює повсякденне життя до чистої рутини.

Що ж має критися за термінами «незвичайне» і «надзвичайне», щоб воно приводило нас до уявлення про соціальне? Відповідь на це запитання – соціологічна «формула співтовариства», до якої входять: 1) структура комунікативних обмінів (хто взаємодіє? з ким? як?), 2) «подієва архітектура» (виробництво та відтворення спільнот у комунікативних подіях), 3) знакова система – мова. «Подієва архітектура» передбачає, що у співтоваристві відбуваються *події спільнотостановчі та події рутинні (або ординарні)*. Перші мають перформативний орієнтувальний характер і спрямовані на широке коло осіб, в той час як другі мають наслідувальний характер і відбуваються у вузьких колах. Це перегукується з опозиціями «повсякдення – свято» та «повсякдення – небуденні, великі події і справи». Величність та урочистість подій і справ, що протиставлені повсякденним подіям і справам, набуває обґрунтування не з огляду на емоційне сприйняття, а з огляду на соціальну функцію, про яку ми говоритимемо на наступній лекції.

Найбільш дискусійні опозиції зі списку Еліаса – це 1) *повсякдення як сфера нормальних, правдивих, нерефлекторних переживань на противагу штучним, рефлекторним, науковим переживанням і думкам* та 2) *повсякдення як сфера прояву наївності, непродуманості,*

ідеологічності на відміну від сфер прояву рефлексивного мислення, контрольованих емоційних реакцій та «справжньої свідомості». Таке розмежування повсякденного і не-повсякденного є більше психологічним, ніж соціологічним, оскільки, як і у випадку «святковості» та «небуденності», повертає нас до відмінностей у станах свідомості. З цього приводу у думках різних дослідників виникає багато розбіжностей. Альфред Шютц називає одним із головних компонентів повсякдення «специфічну впевненість в існуванні світу», тобто утримання від будь-якого сумніву, по-перше, в існуванні світу і, по-друге, в тому, що цей світ може бути не таким, яким він являє себе активному індивіду. Також він стверджує, що у повсякденні люди задовольняються знанням про те, що конкретні засоби та процедури призводять до бажаних чи небажаних результатів, не вникаючи у механізми спрацьовування цих засобів і процедур. Схожої думки дотримувався і Кліфорд Гірц, який протиставив сфери релігії, ідеології та мистецтва повсякденню як сфері домінування «здорового глузду». Мішель де Серто стверджував, що повсякденні дії ніколи не були й не будуть вичерпно ясними не тільки для погляду «системи», а й для самих діячів, наскільки активною не була би їхня свідомість. На противагу, Зігмунд Бауман знаходить у повсякденні місце спеціалізованим знанням і рефлексорним переживанням у зв'язку з тим, що у повсякденне життя входить все більше і більше науково-технічних пристроїв та технологій. Вони роблять пересічних громадян споживачами різноманітних інструкцій та інформації для свідомої раціоналізації свого побуту. Бауману складає компанію П'єр Бурдьо, вказуючи на те, що будь-які повсякденні практики часто лише здаються спостерігачеві позбавленими сенсу, нелогічними або / та наївними. Тож перебіг рутинних подій (не доведений до 100% автоматизму) не обов'язково має бути цілком спонтанним та позбавленим продуманості.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 1-2 ЗА ТЕМОЮ 1

1. Обговорення першоджерела: Юрген Габермас, «Дії, мовлення і інтеракції та життєвий світ». Студенти з викладачкою обговорюють визначення та конкретні приклади комунікативної та стратегічної дії, компонентів життєвого світу (культурні взірці, легітимні лади, структури особистості) та відповідних їм спеціалізованих систем діяльності (культурне відтворення у школах, соціальну інтеграцію посередництвом права, соціалізацію в сім'ї), конформної та експресивної позиції щодо (ре)продукування культури, суспільства й особистості.

2. «Переклад» історій мігрантів. Кожен із студентів обирає одну історію з рубрики «Доли мігрантів» із інформаційно-аналітичної газети «Міграція» (так, щоб обрані історії не повторювалися) і пише її «переклад», тобто переоповідає від початку до кінця так, як він / вона розказували би історію своїм друзям – робиться у двох варіантах: повному (прагнучи донести весь зміст) і скороченому (прагнучи донести лише те, що оповідачі вважають найголовнішим). Після ознайомлення з «перекладами» відбувається спільний аналіз тенденцій процесу раціонального «ігнорування» тих чи інших складових історій.

3. Аналіз віршів, присвячених війні 2022 року. Студенти знайомляться з двома поетичними творами українок – віршем Валентини Матвіїв «Ти впевнений, що знаєш все про пам'ять...» та віршем Ірини Герт «В столовой школьной повар тётя Тоня...» – й доводять, чи підтверджує зміст цих віршів пройдений на лекції 1 опозиції повсякдення та не-повсякдення за Норбертом Еліасом.

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичних занять; початок роботи над Самостійним завданням №1.

Контрольні запитання до теми 1:

- Які опозиції повсякденню ви запам'ятали і в чому їх сутність?

- Що таке цілераціональність та раціональність порозуміння згідно з Юргеном Габермасом?
- Як ви поясните необхідність для соціології поняття «життєвого світу»?

Питання для самоконтролю до теми 1:

- Що таке «подієва архітектура»?
- Як можна розмежувати «дію» і «мовлення», «мовленнєву дію» і «немовленнєву дію»?
- Чим відрізняється діяльність, спрямована на мету, і діяльність, спрямована на порозуміння?

Література до теми 1:

Основна:

1. Габермас Ю. *Дії, мовленнєві інтеракції та життєвий світ* / Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : Підручник. Київ, 1999. С. 287–324.
2. Долі мігрантів. *Інформаційно-аналітична щомісячна газета "Міграція"*. URL: <http://migraciya.com.ua/news/destiny-immigrants/>
3. Коляструк О. *Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці* / Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : Зб. ст. К., 2009. Вип. 15, ч. 1. С. 46–56.
4. Ташенко А. Ю. Відображення трансформацій повсякденних практик у сучасних дослідженнях культури. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць*. 2014. №4(25). С. 117–125.

Додаткова:

1. Карівець І. Метаметодологічні особливості метатеорії повсякдення. *Схід*. 2014. № 2. С. 136–141.
2. Костенко Н. *Легітимація культурних ідентичностей* / Соціокультурні ідентичності та практики. Київ : ІС НАНУ, 2002. С. 247–258.
3. Лефевр А. Повседневное и повседневность. *Социологическое обозрение*. Т. 6. № 3. 2007. С. 33–36.
4. Усанова Л. *Структури повсякденності в системі соціальної реальності*. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2039/1/Usanova.pdf>

Тема 2. Соціальна функція повсякденних практик

Лекція 2 – короткий конспект

Соціальною функцією повсякденних практик є відтворення орієнтирів, встановлених певним співтовариством як необхідних для безпосереднього відчуття спільності. Соціальна функція неординарних, суспільно-установчих практик порівняно із тими практиками, які називають «святковими», «піднесеними» та наближеними до них – це демонстрація окремим людям та іншим спільнотам позитивної сторони об'єднувального досвіду певної спільноти з метою підтримки морального заохочення бути і далі частиною саме цієї, а не іншої спільноти шляхом нагадування розмаху, величності і важливості сумісних досягнень. У інші пункти систематизації Еліаса ця точка зору вводить додатковий вимір, що дозволяє зняти їхню опозиційність.

Візьмемо ті пункти, які ми ще не розглядали: *повсякдення як трудодні на противагу неробству, безтурботності, розкошуванню та повсякдення як сфера приватного життя (сім'я, кохання, діти) на відміну від професійного, офіційного, громадського життя*. Крім того, що ці опозиції за визначенням постають взаємовиключними (адже трудодні і є частиною професійного та офіційного життя), виникає питання щодо причин, згідно із якими з повсякденних практик випадають або практики дозвіллеві, або практики трудові / професійні. Випадіння дозвіллевих ще можна спробувати пояснити тим, що не у всіх соціальних суб'єктів є змога мати відносно стабільне

дозвілля у сенсі позаробочого часу. Еліас підкреслював, що в даному випадку слід мати на увазі протиставлення трудоднів насамперед робітників неробству насамперед буржуазії, яка живе на прибутки. Це споріднює опозицію «повсякдення – неробство» із ще однією опозицією, в якій *повсякдення представлено як життя народних мас, що контрастує з життям високопоставлених і могутніх осіб*. Обидва ці пункти стосуються конкретних соціальних суб'єктів та властивих їм способів діяльності, й очевидно, що як тільки ці суб'єкти міняються місцями, тобто переміщуються у нетипові соціальні осередки (чому у ЗМІ присвячені шоу типу «Панянка і селянка» або «Орел і решка»), повсякдення одразу ж має зникнути – але ж це не так.

Пітер Бергер і Томас Лукман поділили повсякденне життя на два сектори – проблематичний і неproblemатичний. «Неproblemатичний сектор» включає всі більш-менш автоматизовані дії, що не потребують значних роздумів, а «problemатичний сектор» проявляється у ситуації нестачі необхідних знань, що активізує продумування і контроль. Бергер і Лукман наводять приклад автомеханіка, добре обізнаного в автомобілях американських марок – це є неproblemатичним сектором його повсякденного життя, але якщо в його гаражі з'являється хтось, хто просить полагодити фольксваген, автомеханік вимушено залучається у проблематичний сектор – світ машин інших марок. Він не покидає реальність свого повсякденного життя, проте стикається з незвичними проблемами чи то з власної професійної цікавості, чи то через примус зі сторони відвідувачів. Оскільки має місце не розрив досвіду, а лише прагнення до поновлення стану неproblemатичності, ці сектори нероздільні. Відповідно, немає місця і відмінностям у соціальних функціях практик, що відбуваються у цих секторах. Аналогічно і з пропозицією виключати із повсякденних практик ті, що стосуються трудової / професійної діяльності. Хоч є навіть щорічні конференції з назвами на кшталт «Соціальні комунікації: професійні та повсякденні практики», і це розмежування мало місце навіть у Бергера та Лукмана – реальність повсякденного життя, на їхню думку, не співпадає з реальностями професійного життя як «кінцевими областями значень», оскільки здобуття професійного досвіду вимагає глибокої і фундаментальної рефлексії, – більш переконливою є позиція, яку зайняв Альфред Шютц. На його думку, трудова діяльність є одним із обов'язкових елементів повсякденного життя на тій підставі, що вона є універсальною соціальною діяльністю людей (бо орієнтована на зовнішній світ і заснована на певному проекті), і властива людям ще із часів збиральництва та полювання. І навіть протиставляючи професійне та повсякденне, деякі автори відмічають, що повсякденні практики у сенсі практик «народних» / «аматорських» неunikно проникають у відповідні професійні: наприклад, у професійну медицину проникає гомеопатія, що стає наслідком недовіри між соціальними суб'єктами, включеними у фахові комунікації.

Уявлення про подієву архітектуру, що ми розглядали на першій лекції, дозволяє побачити, що як у дозвілльєвій, так і в трудовій / професійній діяльності є місце і подіям ординарним (виконання звичної роботи, звичне проведення дозвілля, підтримка звичних контактів для відтворення професійних та дозвілльєвих відносин), і подіям спільнотного-установчим (урочисті формальні і неформальні зібрання колег або прихильників однакового виду дозвілля). Аналогічні події можна віднайти і в тому, що називають «приватним життям» та «офіційним», «громадським» життям. Ольга Коляструк ставить питання з приводу того, чи дійсно приватний простір слід вважати таким, що підвладний виключно повсякденності. Якщо житлове помешкання для кожної сім'ї вважати приватним, неофіційним середовищем, то у разі підселення до сталого складу нового мешканця наскільки повсякденною буде загальна атмосфера у сприйнятті співмешканців? Варіанти відповіді залежать від дійових осіб та мети сусідствування. Якщо передбачається лише взаємне при звичаювання до інакшого сумісного розпорядку дня (як це буває, коли з'являється квартирант), то це – тимчасове взаємне потрапляння у проблематичний сектор. Якщо новий

мешканець вносить у ординарні справи приймальної сторони деяку установчість (наприклад, діти та онуки з нагоди Різдва приїжджають на декілька днів до старшого покоління, щоб на час відпустки побути у сімейному колі, і це перетворюється у послідовність возз'єднувальних мікроподій), то повсякденність поступиться не-повсякденності. Участь у громадському житті в сенсі відвідування регулярних дрібних зібрань, публічних акцій та допомоги іншим людям також може бути рутинізованою – подієвістю вона буде характеризуватися лише у суспільствах із надвисокою мірою індивідуалізації та громадянської пасивності.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ 3 ЗА ТЕМОЮ 2

1. Аналіз відеороликів за першоджерелом: Ентоні Гіденс, «Суспільна взаємодія і повсякденне життя» (розділ «Соціології»). Студенти індивідуально обирають в YouTube будь-який коротенький відеоролик або кількахвилинний фрагмент великого відеоролику, де відбувається розмова 2+ учасників і де їх добре видно та чути. Ролик може бути будь-якого жанру: інтерв'ю з експертами / зірками / перехожими, реклама / соціальна реклама, фрагмент фільму / шоу / кліпу / запису вечірки тощо. Під час демонстрації відеороликів на практичному студенти з викладачкою аналізують розмови згідно із змістом першоджерела (особливості невербальної комунікації, латентних соціальних правил, формул побутового мовлення, включення у взаємодію обличчя, тіла, мови, часу та простору).

2. Аналіз даних проєкту «Наративи російсько-української війни у глобальних медіа». Студенти отримують від викладачки інфографіку з дослідницького проєкту департаменту медіа та комунікацій Лондонської школи економіки та політичної науки – щодо домінуючих фреймів «мови війни», головних акторів, цитованих осіб, місць описуваних подій, – і доводять, чи підтверджують ці результати пройдені на лекції 2 опозиції повсякдення та не-повсякдення, виокремлені Норбертом Еліасом.

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичного заняття; продовження роботи над Самостійним завданням №1.

Контрольні запитання до теми 2:

- Як у повсякденних практиках суміщається залученість до різних товариств?
- Як у повсякденних практиках суміщається залученість до взаємодій різної міри формалізованості, раціоналізованості та активності?
- Як відбувається керування враженнями у взаємодії за допомогою обличчя, тіла та мови?

Питання для самоконтролю до теми 2:

- У чому проявляє себе соціальна функція повсякденних практик?
- Чи продуктивно з соціологічної точки зору користуватися поділом на повсякдення і не-повсякдення, що стосується: 1) способів діяльності конкретних соціальних осередків (буржуазії, високопосадовців, вузьких фахівців, «широких мас»); 2) перебування у певних просторово-часових зонах (приватній чи публічній, робочій чи позаробочій); 3) знаходження у різних психічних станах (емоційно-піднесеному, рефлексивному, творчому)? Чому?
- Що означає «примушення до безпосереднього спілкування»?

Література до теми 2:

Основна:

1. Гіденс Е. *Суспільна взаємодія і повсякденне життя* / Е. Гіденс. Соціологія. URL: https://pidru4niki.com/11570718/sotsiologiya/suspilna_vzayemodiya_povsyakdenne_zhittya

2. Коляструк О. *Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці* / Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : Зб. ст. К., 2009. Вип. 15, ч. 1. С. 46–56.

3. Костенко Н. Медіа-класи або коди нерівності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2003. № 2. С. 16-32.

Додаткова:

1. Берджер Дж. *Як ми бачимо* / Пер. з англ. Я. Стріхи. Харків : IST Publishing, 2020. 176 с.

2. Ташенко А. Ю. *Неформальні професійні традиції та «режими залученості» як культурні коди: семіотично-феноменологічний та структуралістсько-конструктивістський підходи до вивчення професійних практик* / Соціологія праці та зайнятості: шляхи інституціоналізації і перспективи розвитку: зб. наук. пр. VI Міжнар. наук.-практ. конф. [ред.-коорд. М.П. Лукашевич, М.В. Туленков]. Київ : ІПК ДЗСУ, 2015. С. 129-137.

3. Gudzenko O. Home in the format of «life-work-leisure» in modern pandemic conditions: a sociological dimension. *Grani*. 2021. Vol. 24, no. 3. P. 40–48. URL: <https://doi.org/10.15421/172124>

4. Schulz A. Local news unbundled: where audience value still lies. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. 2021. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/local-news-unbundled-where-audience-value-still-lies>

5. Vakulenko S., Sokurianska L. Everyday life of contemporary family: practices and risks in conditions of changing society (Kharkiv case). *Visnyk V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods"*. 2020. No. 45. P. 58–68. URL: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2020-45-06>

Тема 3. Соціологічний аналіз стилів життя

Лекція 3 – короткий конспект

Стилі життя можна розглядати у рамках різних аналітичних перспектив: макросоціологічної, мікросоціологічної та інтегративної, об'єктивістської та суб'єктивістської, синхронної та діахронної, критично-діалектичної та інтерпретативно-текстуальної тощо. Давайте більш детально опрацюємо останню класифікацію. Критично-діалектична була породжена неомарксистською критикою культури та соціального у повсякденні і присвячена питанням відчуження та усвідомлення потенціалу для звільнення. Друга представлена послідовниками соціальними феноменологами, етнометодологами та драматургістами і присвячена питанням висвітлення способів розвитку «внутрішнього знання» щодо певних соціальних процесів і використання його для того, щоб вільно і творчо діяти у повсякденному житті. Представники критично-діалектичного підходу переконані, що сам факт популярності досліджень повсякденності серед науковців є протестом проти сильних світу цього шляхом посилення уваги до життя «маленької людини». Усі найліпші блага вони розглядали у контексті капіталістичного ладу та культури як частини процесу панування, де блага привласнені панівним соціальним класом і тим прошарком середнього класу, що прагне до кращого життя. Це означає бачення прірви між ідеалізованою свідомістю аристократів, буржуа та інтелігенції і практично орієнтованою свідомістю робітничого класу. Зв'язок між ними забезпечують «квазі-інтелектуали», покликані перекладати складні панівні ідеї на доступну практичну мову апологетики культурної гегемонії. Їм протистоять органічні інтелектуали, свідомість яких суміщає практичну та ідеалізовану спрямованість.

Карл Мангейм підкреслював важливість у поділі суспільства на соціокультурні групи не стільки факту володіння певним знанням, скільки здатності долати вузькість власної позиції, і приписав цю здатність інтелігенції, запозичивши у Альфреда Вебера термін «інтелігенція, що вільно ширяє» (*freischwebende Intelligenz*). Цей термін був вираженням квінтесенції її

привілейованого і відносно вільного від класових інтересів положення. Проте згодом П'єр Бурдьо пояснив, що ключовим є слово «відносно», оскільки це є свобода аскетичних «бідних родичів» на загальному святі життя. Анрі Лефевр описав соціальну структурованість «організованої пасивності», що складається не на користь робітничого класу. У дозвіллі це пасивність глядачів перед візуальними образами та ландшафтами, на робочому місці – пасивність відносно до рішень (відсутність участі в їх прийнятті), у споживанні – пасивність щодо нав'язування та управління потребами й особистими виборами через рекламу та маркетингові дослідження. Мішель де Серто розглядав споживання більш оптимістично – з точки зору його придатності для формування «локусу свободи». Якщо Лефевр вважав, що організована пасивність призводить до глибокого незадоволення, втікти від якого можна лише через свята, вживання алкогольних / наркотичних речовин, дебош та безумство, то де Серто наголошував на можливості тактичних нападів на «систему». Наприклад, опановане мистецтво приготування їжі – це мистецтво перебування між «їхнім» супермаркетом і «нашою» унікальною стравою, між «нами» та «ними» в сенсі протистояння малозабезпечених верств населення соціальної верхівці пізнього капіталізму.

Інтерпретативно-текстуальний підхід наголошує, що будь-який соціальний суб'єкт у своєму повсякденному житті має повне право мислити себе розумним та освіченим, не задушеним механізованістю, стереотипізованістю й пасивністю. Акцент із того, як представники різних соціальних класів прагнуть підкреслити соціальну *нерівність* (позиції у вертикальному поділі суспільства), в даному підході трансформується у акцент на тому, як представники будь-яких груп можуть підкреслювати або долати соціальну *несхожість* (позиції у горизонтальному поділі суспільства). З'являється уявлення про «вигоду від зближення» – доступ або можливість доступу до сфери істинних намірів іншої людини, її думок, установок, бажань, почуттів тощо, а також розуміння або можливість розуміння засад морального авторитету окремої спільноти або суспільства в цілому. Скептичності з приводу особливостей життя представників різних класів та груп інтерпретативно-текстуальний погляд не позбавлений. Так, Ірвін Гофман не заперечував, що його цікавість щодо звичайних повсякденних прийомів підтримання взаємно створюваних вражень і наслідків цього призводить до викриття негативних властивостей життя представників американського середнього класу – і постійного «виробництва вражень», і прагнення до віртуозності лавірування у життєвих обставинах, ілюзії нормальності та ілюзії унікальності.

Інтерпретативно-текстуальний підхід заперечує демонстрацію рівня своєї вихованості заради підкреслення своєї позиції у соціальній ієрархії як самоціль повсякденної діяльності, як це роблять прибічники критично-діалектичного підходу. Все, що сигналізує про соціальну диференціацію або інтеграцію, свідчить проти односпрямованих соціальних процесів, які зводяться або до репродукування «високої» культури, її наслідування і невірного пародіювання. Культура кримінального світу тому підтвердження: інструменти спілкування цих асоціальних відносно більшості населення осередків витончені істотніше, ніж можуть собі уявити недевіантні власники значних культурного та економічного капіталів. У випадку неправильного кодування і розкодовування свого стилю життя в кримінальному світі комунікація стає небезпечною настільки, що навіть разові наслідки цього більш незворотні, швидкі і відчутні, ніж наслідки неправильного поведіння на академічному іспиті чи у світській бесіді.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 4-5 ЗА ТЕМОЮ 3

1. Розминка «Subwoolfer та банан». Студенти переглядають кліп на пісню «Give That Wolf a Banana», читають її текст (за необхідності) і дають відповіді на запитання: що таке банан як соціально-класова їжа (за першоджерелом П'єра Бурдьо «Розрізнення: соціальна критика судження»), якій позиції в соціальній структурі за описом зовнішнього вигляду відповідає вовк (а

також – одяг якої соціально-класової належності використовують виконавці пісні, дуєт Subwoolfer), і чому вовку варто запропонувати саме банан, а не інший фрукт.

2. Обговорення першоджерела: П'єр Бурдьо, «Розрізнення: соціальна критика судження».

Студенти з викладачкою обговорюють сутність та конкретні приклади форм капіталу (культурний, економічний, символічний), «смаку до свободи» і «смаку від нужденності», формул ввічливості, боротьби за соціальні позиції між носіями народної та високої культури, культурного аскетизму; додатково – визначають позиції власної харчової поведінки у соціальному просторі згідно з координатами «економічний капітал» + «культурний капітал», запропонованими Бурдьо.

3. Аналіз відеороликів за першоджерелом: Пол Коннертон, «Як суспільства пам'ятають».

Студенти індивідуально обирають в YouTube будь-який коротенький відеоролик або кількахвилинний фрагмент великого відеоролику, де відбувається тілесна самопрезентація учасників і де добре видно рухи їхніх тіл. Ролик може бути будь-якого жанру: інтерв'ю з експертами / зірками / перехожими, реклама / соціальна реклама, фрагмент фільму / шоу / кліпу / запису вечірки тощо. Під час демонстрації відеороликів на практичному студенти з викладачкою аналізують (не)виконання втілених правил поведінки себе або їх не-втілення згідно із змістом першоджерела (засади інтуїтивного розрізнення вихідців із соціальних «верхів» від вихідців із «низів», а також від тих, хто хоче здаватися вихідцем із вищих прошарків – грація, невимушеність, органічна зразковість vs. ніяковість, скутість, (само)контроль).

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичних занять; продовження роботи над Самостійним завданням №1.

Контрольні запитання до теми 3:

- Як накопичення культурного капіталу сприяє розрізненню індивідів і груп?
- Що таке «смак до свободи» і «смак від нужденності»?
- Який смак пов'язаний із колективізмом, а який – з індивідуалізмом, і чому?
- Як проявляє себе силувана легкість і природна легкість у спілкуванні?

Питання для самоконтролю до теми 3:

- Що таке «класовий расизм»?
- Як проявляється расизм панівних класів щодо панованих, і як проявляється расизм панованих класів щодо панівних?
- Як знаки і символи в культурних продуктах допомагають зрозуміти соціальне походження і статусні позиції людей?
- Що таке «соціально легітимне тіло», «образ втіленої влади», «образ відсутності влади», «образ штучно накинutoї влади»?

Література до теми 3:

Основна:

1. Бурдьє П. Различение: социальная критика суждения [пер. с фр. О.И. Кирчик, науч. ред. – Н. А. Шматко, В. В. Радаев]. *Экономическая социология*. 2005. Т. 6. № 3. С. 25–48.
2. Жовтянська В. В. *До проблеми визначення поняття «стиль життя»*. URL: https://kymu.edu.ua/upload/pdf_files/zbirnyk_zmist_8.pdf
3. Козаченко О. О. Стиль життя: основні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2009. Вип. 3. С. 5–13.
4. Коннертон П. *Як суспільства пам'ятають*. Київ, 2004. 184 с.

5. Місєнг Д. В. Стиль життя особистості: основні наукові підходи і концептуалізація поняття. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2016. Вип. 38. С. 30–39.

6. Чи справді «хіпстерська, веганська і зелена» економіка є етичною? *Хмарочос*. 2019. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2019/06/20/chy-spravdi-hipsterska-veganska-i-zelena-ekonomika-ye-etychnoyu/>

Додаткова:

1. Дідєнко Г. О. Стиль життя у соціально-психологічному вимірі. *Молодий вчений*. 2017. № 1(41). С. 229–233.

2. Кива Н., Чужинова І. Інновація як стиль життя у XXI столітті. *Ukraine. Culture. Creativity*. 2019. URL: <https://uaculture.org/texts/innovacziya-yak-styl-zhyttya-u-hhi-stolitti/>

3. Лефєвр А. Повседневное и повседневность. *Социологическое обозрение*. Т. 6. № 3. 2007. С. 33–36.

4. Приходько Т. *Критерії дослідження стилів життя в парадигмах соціальної філософії*. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-2/06_Prihotko.pdf

5. Ellen B. What does your music taste say about you? Nothing actually. *the Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/music/2022/feb/13/just-because-i-like-nirvana-it-doesnt-mean-im-miserable>

6. Meyer C., V. Wedelstaedt U. Achieving Competitive Hardness: The Preference for Hard Touch as Practical Accomplishment in Professional Handball. *Social Interaction. Video-Based Studies of Human Sociality*. 2020. Vol. 3, no. 1. URL: <https://doi.org/10.7146/si.v3i1.120253>

Тема 4. Лакуни позаповсякденного

Лекція 4 – короткий конспект

Лакуни позаповсякденного – це майже те ж саме, що і свято, проте значення відповідного терміну ширше, ніж значення терміну «свято». До лакун позаповсякденного відносять будь-які пригоди і факт перебування у віртуальній реальності – в процесі гри, під час творення або споживання творів мистецтва, проведення часу у цифрових світах тощо. Гарольд Гарфінкель якось зауважив існування деяких «відправних точок» і «точок повернення», що знаменують раптові нетривалі перетворення повсякденного життя – гри, мрії, екстаз, театральне перевтілення, наукове теоретизування та урочисті ритуали. І ми знову наштовхуємося на недолік ототожнення «повсякденного» з повною пасивністю та автоматичністю дій, відстороненою змореністю, відсутністю творчості та прагнення до неї взагалі. Але: занурення у лакуни позаповсякденного може відбуватися просто із метою «вбити час»; частота і призначення таких лакун буде суто неповсякденною хіба що у людей зовсім неімущих, принципово скупих або упереджених проти окремих (творчих) способів проведення дозвілля. То ж що дозволяє вести мову про відмінність соціальних перетворень, що криються за лакунами позаповсякденного? Тобто перед нами знову питання про соціальну функцію.

Зупинимося на прикладі комп'ютерно-ігрової індустрії, оскільки все очевиднішим є випередження та поглинання нею кіно-, теле-, книжкової, музичної та шоу-бізнесової індустрій. Так само, як під час палеоліту наші пращури підбирали і накопичували камінці та уламки раковин, схожі на обриси людини / тварини / птаха, для ще недиференційованих за цінністю прикрас, сучасні люди з задоволенням займаються стихійним збиральництвом, пошуком «чогось, схожого на щось» і «чогось, що треба накопичувати». Особливо зауважувати це стали науковці постнекласичного етапу розвитку науки – цей процесуальний стан, коли перебування у певному образі займає мізерний період часу порівняно з періодом перебігання з образу в образ. І на цьому

підґрунті побудовано багато і великих віртуальних фентезі-світів та рольових ігор, і популярних комп'ютерних ігор-light – міні-ігор у різноманітних жанрах: аркади («бродилки» / «бігалки», перегони, «літалки»), квести, симулятори, (бізнес-)стратегії, match 3, горрори, пошук предметів тощо. В таких іграх більша частина часу витрачається на швидкоплинне й малопередбачуване збирання певних ресурсів, хоча перед гравцями відкриваються чарівні пейзажі, на тлі яких постійно треба виконувати якісь завдання; самі завдання закручені в складну систему етапів, а образи нагород, трофеїв, нових статусів та бонусів з'являються перед гравцями всього на декілька секунд, після чого треба бігти вперед за наступними... Навіщо це все? Величезна кількість досліджень присвячена віртуальній аддикції та ігровій мотивації – які типи особистості більш стійкі щодо спокуси жити у віртуальних світах, а які менш, і для чого люди грають у комп'ютерні ігри – що веде їх до добровільного «переселення» у віртуальних ігрових персонажів?

Список альтернатив відповіді вже теж чималенький: незадоволеність оточенням і намагання втекти від реальності; прагнення відволіктися від нав'язливих думок та дій; пошук адреналіну або релаксації; бажання «просто відпочити»; отримання естетичного задоволення; прагнення розвинути якісь навички і потренуватися; потреба у спілкуванні та розширенні списку контактів; потяг до досягнень, перемог і підвищення самооцінки; ностальгія за дитинством; симпатія до середовища з іншими стандартами «соціальності» та «асоціальності»... Продовжуються дискусії щодо того, якою уявляють і визначають власну мотивацію самі геймери та якою вона є насправді; як відносяться до занурення в ігрові світи представники різних поколінь та соціальних ролей (зокрема, батьки та діти); які ефекти від комп'ютерних ігор переважають – позитивні чи негативні; наскільки значний і значущий відрив між грою й іншими практиками (зокрема, турботи про фізичне та психічне здоров'я); коли мотивація переростає у аддикцію; чим є психічні і психосоматичні розлади відносно віртуальної аддикції – причиною чи наслідком – тощо. Час від часу широку громадськість тривожать новини про випадки смертей або тяжких тілесних ушкоджень, пов'язаних із захопленістю комп'ютерними іграми. З іншого боку, тривале перебування в ігрових світах може йти людям на користь – у грі тіло навчається не боятися того, що бачить і чує. Подекуди зустрічається не зовсім коректна інтерпретація на користь моральних панік – наприклад, у одному дослідженні після вивчення проблем студентів-геймерів негативні явища в їхньому фізичному і психічному здоров'ї (причому лише відрефлексовані самими студентами) списали саме на геймерство, а не на режим їхнього студентського життя.

Задля щільнішого наближення до соціальної компоненти цифрових ігрових лакун повсякденності варто розрізняти компенсаторну та розширювальну мотивацію. При компенсаторній мотивації має місце моральна оцінка гри як можливості реалізувати в грі соціально несхвалювані негативні чи позитивні властивості, тож сам процес для гравців матиме компенсаторний характер – можливість побути неосуджуваним злодієм, або навпаки, пожити у добрішому світі (і якраз у цьому випадку висока ймовірність розвитку аддикції). При розширювальній мотивації має місце оцінка можливості отримувати у грі нові враження і випробувувати стан повної включеності у процес ігрового пізнання, тож сам процес для гравців матиме характер розширення життєвого світу (і ймовірність розвитку аддикції буде нижчою).

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ 6 ЗА ТЕМОЮ 4

- 1. Розминка «Ігри та майбутнє».** Студенти переглядають серію «Ігри» з документального серіалу «Яким буде майбутнє» і доводять, чи підтверджує зміст цієї серії зроблені на лекції 4 висновки щодо віртуальної аддикції та ігрової мотивації.
- 2. Аналітичне завдання «Раси».** Студентам надається перелік, опис та візуальні зображення ігрових рас із ігор «Dragon Age», «Warhammer 40.000», «Might & Magic Heroes», «Star Conflict»,

«The Elder Scrolls. Skyrim» та «Mass Effect» (за бажанням та ініціативою студентів список ігор може частково змінитися або розширитися). Вони мають проаналізувати: 1) закладені у расовий поділ ідеології та стереотипи (політичний режим, вид занять, суспільний устрій, зовнішність, ознаки різних систем соціальної стратифікації); 2) архетипи та етики ігрових світів (ознаки нових міфів та зламані міфічних структур, принципи вираження колективних почуттів).

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичного заняття; продовження роботи над Самостійним завданням №1.

Контрольні запитання до теми 4:

- Що може бути лакуною позаповсякденного? Чому?
- Що мотивує людей включатися до цифрових віртуальних світів? Чому?
- Коли етичні вибори у грі знаходяться за межею людського розуміння добра і зла?

Питання для самоконтролю до теми 4:

- Які аргументи та контраргументи можна навести на користь (не)функціональності комп'ютерних ігор як нових міфів та їхньої символізувальної (не)придатності?
- Що таке «культурний тест» комп'ютерних ігор?
- Як ви можете описати зв'язок ідеологій із формами віртуальних тіл?

Література до теми 4:

Основна:

1. Соболева Н. І. *Соціологія суб'єктивної реальності*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2002. 296 с.
2. Тащенко А. Ю. *Культурні коди (частина 1). Аудіальна та візуальна репрезентація соціальних статусів*. Київ : Вид-во ДУІКТ, 2011. 270 с.

Додаткова:

1. Ніколаєнко Л. Г. *Методи соціологічного пояснення : Монографія*. Київ : ДАКККиМ, 2006. 200 с.
2. Романенко Ю. В. *Смислопродукування у соціальних системах*. Київ : ТОВ «ЦТІ «Е та Е», 2006. 276 с.
3. Романенко Ю., Тащенко А. *Візуалізації тілесності у комп'ютерних іграх як індикатори етнічних ідентичностей та засоби їх конструювання / Етнічні ідентичності в дзеркалі тілесності та практик харчування. Монографія 5-и авторів [Ю. В. Романенко, І. О. Святненко, А. О. Поцелуйко, А. Ю. Тащенко, Ю. Ю. Медведєва]*. Київ : Вид-во ДУТ, 2015. С. 92–194.
4. Норгуньч О. V., Lobas N. S. The imperative of everyday and arts photography in the sociology of visualization. *Habitus*. 2020. Vol. 1, no. 12. P. 29–33. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-1.4>
5. Nooney L. How the personal computer broke the human body. *VICE - Unbequemer Journalismus und Dokus zu allem, was wichtig ist auf der Welt*. 2021. URL: <https://www.vice.com/en/article/y3dda7/how-the-personal-computer-broke-the-human-body>

Тема 5. Типології стилів життя

Лекція 5 – короткий конспект

Стилі життя формуються під впливом загальної стратегії життя (активної чи пасивної), життєвих пріоритетів, що ми звикли частіше зустрічати під назвою «цінності», а також – способу

мислення і процесу виховання, що залежить від суспільства. На це звертав увагу Офер Гросбард, підкреслюючи силу зовнішнього «виховного опору», що чинили представники традиційної (колективістської) культури, коли їхні близькі намагалися реалізувати у спілкуванні сценарій модерної (індивідуалістської) культури, тобто проявляти «self-focused» риси характеру, і аналогічного опору представників модерної культури, коли їхні близькі починали поводити себе як «other-focused». Що мається на увазі?

Офер Гросбард досліджував способи мислення в двох світових культурах: модерній індивідуалістичній (Північна Європа та Північна Америка) і традиційній колективістській (Східна Азія, Китай, Японія, Індія, Південна Америка, африканські та арабські країни, Східна Європа). Спосіб мислення проявляється у вихованні у майбутніх членів суспільства певних рис характеру: незалежності і фокусування на собі – це буде «self-focused» особистість із відповідним стилем життя, – чи інтегрованості в спільноту та фокусування на інших – це буде «other-focused» особистість із відповідним стилем життя. Його досліджувані і співдослідники водночас (його студенти, як і у Гарольда Гарфінкеля) дослівно записували бесіди в їхніх родин, у сусідів та між сусідами, у друзів та між друзями. Потім вони обмінювалися записами і «перекладали» ці бесіди так, як би вони відбувалися між представниками суспільства з іншим способом мислення. Одні студенти моделювали сценарії розвитку діалогів, презентуючи традиційну культуру, інші – презентуючи модерну культуру. Проаналізувавши записи і «переклади», Гросбард запропонував спочатку п'ять, а потім вісім біполярних шкал вираження емоцій – останній варіант включав пункти: 1) «ми» vs. «я», 2) батьки в центрі vs. діти в центрі, 3) дії vs. слова, 4) емоції, сфокусовані на інших vs. емоції, сфокусовані на собі, 5) страх перед поразкою vs. прагнення до успіху, 6) перемога або поразка vs. компроміс, 7) покарання перед вчинком vs. відповідальність після вчинку, 8) мудрість vs. логіка. Вони визначають «завдання для розвитку», що вирішують учасники діалогів відповідно до запитів суспільства на властивості його представників, і узагальнюють домінанти мовної поведінки.

Якщо перейти від мовної до візуальної презентації себе, при цьому залишаючись в рамці порівняння традиційного та модерного, то варто звернути увагу на результати дослідження візуалізованих цінностей Єкатериною Батаєвою та Анастасією Чумаковою-Серовою. Воно ґрунтувалося на відомій класифікації цінностей Рональда Інглехарта (у Світовому дослідженні цінностей за методикою Інглехарта-Вельцеля будують культурну мапу світу), пропонуючи важливий прорив від опитувань і письмових текстів до візуальних образів завдяки візуальній операціоналізації, що дозволяє ідентифікувати на фотографіях у соціальних мережах три види цінностей. Згідно з цими видами цінностей можна говорити і про презентований у соціальних мережах власний стиль життя: 1) традиційний – візуалізований зображеннями родини (шлюбних партнерів, батьків із дітьми, родин із дітьми на відпочинку чи під час прогулянки чи вдома), релігійності (зображеннями людини або групи людей поруч із церквою, участі у церковних богослужіннях / Таїнствах / святах), готування та споживання їжі (зображеннями людей за столом, в центрі якого знаходиться їжа, які демонструють своє насолоджування їжею); 2) модерністський – візуалізований зображеннями людей, які демонструють матеріалізовані докази своїх досягнень (грамоти, медалі, спортивні кубки, шикарно оформлені офіси, крісло керівника), знаходяться в розкішній або / та рекреаційній обстановці (у дорогому інтер'єрі, на тлі дорогих автомобілів чи будинків, з дорогими гаджетами, у дорогих готелях, на тлі басейнів, у ресторанах, на престижних курортах, на вечірках і дискотеках, у клубах та барах), привертають основну увагу до зовнішності – одягу, прикрас, макіяжу, манікюру, зачіски, тіла; 3) постмодерністський – візуалізований зображеннями кількох друзів разом, які обіймаються, спілкуються, спільно проводять дозвілля; зображеннями людей в процесі роботи, читання книг, навчання, відвідування

тренінгів або семінарів; зображеннями, на яких людина милується природою або природа перебуває у центрі уваги; зображеннями людини на тлі історичних споруд, музейних експонатів, культурних центрів тощо.

Можна використовувати й інші типології – зокрема, типологію Ганса-Петера Мюллера в рамках його життєво-стильового підходу до соціальної стратифікації, що ви опанували під час роботи над першим контрольним самостійним завданням.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 7-8 ЗА ТЕМОЮ 5

1. Візуальний аналіз за першоджерелом: Єкатерина Батаєва, Анастасія Чумакова-Єрова, «Візуалізовані цінності у соціальних практиках користувачів української соціальної мережі “Інстаграм”». Студенти опрацьовують статтю і перевіряють себе на чутливість до візуальних індикаторів традиційних, модерністських та постмодерністських цінностей. Викладачка надає масив ілюстрацій до новин 2022 року (сповіді / історії біженців) та шаблон для аналізу з власного дослідження в межах проекту «Наративи російсько-української війни у глобальних медіа». Студенти проводять свою категоризацію ілюстрацій (індивідуально), порівнюють її результати з результатами викладачки, обговорюють різницю в розпізнаванні цінностей. Додаткове міні-завдання для закріплення знань із візуальної операціоналізації цінностей, що виконується на практичному занятті імпровізовано – візуальний аналіз маленького масиву фотографій до історій з рубрики «Долі мігрантів» із інформаційно-аналітичної газети «Міграція», до яких студенти писали «переклади» на перші практичні заняття.

2. Аналіз діалогів за першоджерелом: Офер Гросбард, «Зламуючи культурний код». Завдання призначено для ідентифікації традиційної та модерної доміант мовної поведінки. Спочатку студенти тренуються на діалогах із книги – розділи «Приклади», «Вправи» та «Рішення», – а потім на діалогах, записаних власноруч із власного близького оточення (якщо немає можливості записати «живі» діалоги, студенти можуть послуговуватися діалогами із фрагментів відео – підібраних для попередніх практичних занять або нових).

Завдання для самостійної роботи: опрацьовування літератури до практичних занять; завершення роботи над Самостійним завданням №1.

Контрольні запитання до теми 5:

- Чим відрізняються традиційний, модерністський / модерний, постмодерністський стилі життя? Які пов'язані з індивідуалізмом, а які – з колективізмом?

- Як відрізняється мовна поведінка «self-focused» та «other-focused» особистостей?

Питання для самоконтролю до теми 5:

- Чим відрізняються базовий (п'ять пунктів) та уточнений (вісім пунктів) варіант універсальних біполярних шкал вираження емоцій за Гросбардом?

- Які завдання для розвитку суспільства вирішуються завдяки вихованню «self-focused» та «other-focused» типів особистості?

- Чим вирізнявся підхід Ганса-Петера Мюллера до соціальної стратифікації?

Література до теми 5:

Основна:

1. Міняйло І.В. *Поняття стилю життя: можливості операціоналізації в рамках досліджень соціальної стратифікації*. 2006. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9648/Minialo_Ponyattya_stylyu_zhyttya.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Bataeva E. V., Chumakova-Sierova A. S. Visualized values in the social practices of Ukrainian Instagram users. *Ukrainian society*. 2021. Vol. 79, no. 4. P. 26–45.

URL: <https://doi.org/10.15407/socium2021.04.026>

3. Grosbard O. *Cracking the Cultural Code*. Hebrew edition: Ben-Gurion University, 2007. 554 p.

4. Tashchenko A. Iu., Iakovenko A. K., Iakovenko Iu. I. What is a «lifestyle»? Experience in analyzing different profiles of electronic resources. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2019. №36. Vol. 4. Pp. 55–65.

Додаткова:

1. Матюхін Д. А. Ціннісний вимір стилю життя сучасної молоді в контексті релігійної приналежності: соціологічний аналіз. *Грані*. 2018. Т. 21, № 2. С. 44–51.

2. Плющ В. А., Танчер В. В. Трансформація політичного в етичне: Мішель Маффесолі про моральні цінності постмодерного соціуму. *Український соціум*. 2017. № 2. С. 9–19.

3. Ручка А. О. Ціннісна зміна як провідна тема сучасного соціологічного аналізу. *Український інформаційний простір. Соціологія*. Число 1: Ч. 2. Київ : КНУКіМ, 2013. С. 163–169.

4. *Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співпрацівників*. Переклад з англійської під науковою редакцією В. Є. Хмелька та С. М. Оксамитної. Видання третє, доповнене, електронне, відкритого доступу. Київ : КМІС, 2017. 633 с.
URL: https://www.kiis.com.ua/materials/books/MKohn_III_edition.pdf

5. Ташченко А. Ю. «Традиційність–модерність» культури: макрорівень та мікрорівень соціальних взаємодій. *Теоретичні та практичні аспекти наукових досліджень*. 5 травня 2014 р. *Збірка наукових праць*. К.: НАИРИ, 2014. С. 11–15.

6. Yuzva L., Tashchenko A. ‘Who contributes more?’ How Ukrainian media construed migrants’ life strategies vs. what the Ukrainian public wanted to know. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. Vol. 8, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00978-5>

ЧАСТИНА 2

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В БУДЕННИХ ВЗАЄМОДІЯХ

Тема 6. Об’єктивні та суб’єктивні властивості повсякденних практик

Лекція 6 – короткий конспект

Об’єктивні властивості повсякденних практик – це їхня безумовна необхідність для кожної людини, безальтернативність, циклічність і ритмічність, відносна замкнутість (оконтуреність) типових просторів їх здійснення. Суб’єктивні властивості повсякденних практик стосуються особливостей індивідуальної психіки, стихійної «епістемології», підтримання гарного фізичного і психічного самопочуття, підбору відповідних радощів життя для цього. Розглянута нами раніше популярна пропозиція ділити всі події і справи на «святкові» і «повсякденні» опиралася на відмінності саме у суб’єктивних особливостях практикування соціального життя. Але ми вже зрозуміли, що навіть офіційні свята (наприклад, паради у світському житті, молебні – у релігійному), маючи натяк на першочергово соціальну, а не індивідуальну значущість, можуть бути трагічними або взагалі не викликати бодай якихось емоційних сплесків. А свята, які залежать виключно від настрою і можуть бути організованими власноруч – розвинена сфера товарів та послуг допускає і всіляко спонукає до того, щоб люди створювали їх собі чи не кожного дня.

Відмінності між об’єктивним та суб’єктивним у повсякденних практиках влучно окреслюють результати дослідження Оленою Злобіною та Любов’ю Бевзенко візуальних образів практик успіху. Дослідниці визначили загальноприйняті символи успіху, задані культурним

контекстом – влада, визнання / слава, лідерство, активність, престижне споживання, – яким були протиставлені суб'єктивні або особисті, тобто символи особисто визнаного успіху. Тобто, практики успіху були розподілені ними на практики об'єктивного успіху – легко «зчитуваного» іншими людьми – та практики суб'єктивного успіху, що пов'язані з відчуттям себе як людини, яка досягла успіху у житті. Суб'єктивний успіх виступав синонімом «щастя» та «справжнього успіху» і виявляв себе у різних образах сім'ї. Також було зафіксовано розходження уявлень щодо «мого успіху» та «успіху Іншого», що відобразилося у виборі різних символів для вираження власної думки про найголовніші атрибути успішної людини та для експериментального «створення враження» про абстрактну успішну людину для широкого загалу (експеримент полягав у імітації підготовки відповідного матеріалу для мас-медіа).

Об'єктивні та суб'єктивні властивості повсякденних практик ми зустрічаємо і в процесі наукового дослідження, причому як у наших досліджуваних, так і у нас самих. У квітні 2022 року відбувся цікавий вебінар про дослідницькі методи, пов'язаний із відомим міжнародним опитуванням громадської думки – Європейським соціальним дослідженням. Мелані Ревілла підняла питання про потенційні запити представників середнього і молодого віку щодо процесу дослідження. Вона припускала, що оскільки їхня соціалізація проходила у середовищі, дуже насиченому візуальним та аудіальним контентом, вони будуть охочіше брати участь у дослідженнях з можливістю ділитися картинками та звуковими файлами. Це мало би приносити їм більше задоволення, а отже, формувати краще ставлення до процесу проходження опитування і, як наслідок, до участі в опитуваннях загалом. Виявилось, що респонденти-міленіали (народжені з 1982 по 2003 роки), з якими був проведений експеримент, дійсно були більш технічно грамотними за старше покоління і здатними до подібних практик у процесі надання відповідей на запитання онлайн, але ні задоволення, ні участь у них від цього значуще не підвищувалися. Отже, з об'єктивною властивістю наших дослідницьких практик вони, як і інші, миряться, але покращення з точки зору суб'єктивних властивостей для досліджуваних ще потребують перевірок на більших вибірках і вибірках, де репрезентовано більше країн світу. Що ж стосовно самих дослідників, які теж звикли до величезного обсягу візуальних та аудіальних даних навколо, то вони також думають за нагоди, від чого вони будуть отримувати більше задоволення. Саме так можуть відбуватися спроби адаптувати традиційно невізуальні теми досліджень до візуального аналізу.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ 9 ЗА ТЕМОЮ 6

1. Візуальний аналіз за першоджерелом: Єкатерина Батаєва, Анастасія Чумакова-Єрова, «Візуалізовані цінності у соціальних практиках користувачів української соціальної мережі “Інстаграм”». Студентам надається зібраний викладачкою масив ілюстрацій до «сповідей емігрантів» у суспільно-політичному українському інтернет-медіа «Obozrevatel», опублікованих до 2017 року включно. Студенти проводять свою категоризацію ілюстрацій (індивідуально, відповідно до візуальної операціоналізації цінностей у першоджерелі) і порівнюють її результати з: 1) результатами свого попереднього візуального аналізу ілюстрацій до новин зі сповідями та історіями біженців 2022 року; 2) результатами викладачки. Відбувається обговорення відмінностей у домінуванні візуалізованих цінностей в ілюстраціях до різних новин.

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичного заняття; початок роботи над Самостійним завданням №2.

Контрольні запитання до теми 6:

- З якою сферою повсякденних практик зійшлися суб'єктивні визначення особистого успіху?

- Чи обов'язково наративи, супутні великим офіційним подіям, мають бути сконструйовані та сприйняті у позитивному емоційному ключі?
- Чим обґрунтовувалася гіпотеза Мелані Ревілли щодо потенційних запитів міленіалів відносно до процесу проходження опитування?

Питання для самоконтролю до теми 6:

- Чи може вплив культурного контексту оминати формування особистих уявлень про успіх?
- Чи може культурний контекст заохочувати прагнення до близькості, кохання, турботи, впевненості та спокою як одну із загальноприйнятих складових успіху?
- Чи справдилася очікувана бажаність для міленіалів можливості ділитися візуальними зображеннями та аудіофайлами під час участі в опитуваннях? Як би ви це пояснили?

Література до теми 6:

Основна:

1. Тащенко А. Ю. Відображення трансформацій повсякденних практик у сучасних дослідженнях культури. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць*. 2014. №4(25). С. 117–125.
2. Bataeva E. V., Chumakova-Sierova A. S. Visualized values in the social practices of Ukrainian Instagram users. *Ukrainian society*. 2021. Vol. 79, no. 4. P. 26–45.
URL: <https://doi.org/10.15407/socium2021.04.026>
3. Schulz A. Local news unbundled: where audience value still lies. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. 2021. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/local-news-unbundled-where-audience-value-still-lies>

Додаткова:

1. Злобина Е., Бевзенко Л. *Образы успеха: опыт визуального исследования*. Киев : Институт социологии НАН Украины, 2012. 236 с.
2. Мартинюк І., Соболева Н. Символічна соціальна реальність: методологічні підходи та практичний досвід вивчення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. №3. С.126–146.
3. European Social Survey. Webinar: Web survey participation of Millennials, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jCPEfihQ3R0>

Тема 7. Об'єктивні та суб'єктивні складові стилю життя

Лекція 7 – короткий конспект

Альфред Шютц показав, що спосіб життя (в даному випадку термін можна розглядати як синонім «стилю життя») породжує багато культурних рецептів поведінки з речами і людьми, якщо цей спосіб життя членами певної соціальної групи вважається природнім, хорошим і правильним. Звісно, погані і неправильні способи життя також породжують власні культурні рецепти (як-то кримінальний світ), однак усі рецепти підштовхують нас до міркувань про об'єктивні умови «природності» та своїх варіацій.

Візьмемо, наприклад, стилі життя чоловіків та жінок. Чи будуть вони відрізнятися? Очевидно, так, тому що існує гендерна нерівність. Об'єктивні складові, що оконтурюють вільний вибір нашої поведінки з речами і людьми – це: 1) доступні безпосередньому спостереженню матеріальні умови середовища (кількість місць у парламенті, заробітна платня, професія, вид роботи, посада, можливості для розвитку кар'єри і догляду за дітьми, пільги, можливості вибору і використання контрацепції, законодавча захищеність від домашнього насилля тощо); 2) прихована структура ідей, смислів та принципів і припасованої до них моралі («дівчатам – рожеве, хлопцям –

блакитне», стереотипи щодо «годувальників родини», хто має виховувати дитину, хто має виховувати її після розлучення, скільки потрібно народжувати дітей, і скільки їх потрібно країні, щоб не сталося демографічної кризи, тощо); 3) матеріальна структура відносин, недоступна для спостереження, як і структура ідей, смислів та принципів (спроможність держави дбати про соціальну інфраструктуру, створення власниками виробництв сприятливих умов для реалізації соціальних ініціатив, збереження заробітної плати, дотримання однакової політики та відповідальності щодо груп із різними правами і соціальними статусами, наявність поділу прав і обов'язків усередині родині в залежності від працездатності та платоспроможності – чи відсутність цього). Суб'єктивні складові, що спрямовують наші вибори і рецепти – це наші власні вподобання і рішення: схильність надавати пріоритет стосункам або професійному становленню або балансу між ними, жертвувати чи не жертвувати горизонтальною соціальною мобільністю на користь благополучності стосунків, домовлятися чи не домовлятися про черговість виконання домогосподарчої роботи, вільно проявляти чи приховувати ознаки емоційного зриву у кризових ситуаціях тощо, сумісними чи несумісними зусиллями контролювати родинний бюджет. У додачу, наші інтерпретації нашої поведінки – теж вагома суб'єктивна складова стилю життя. Чи зробить вас ваша працездатність та платоспроможність «головою родини» чи просто людиною, вартою поваги? Є дослідження, що продемонстрували: контроль над фінансами – окремо, статус «голова родини» – окремо; якщо жінка заробляє набагато менше, ніж чоловік, виникають інтерпретації на кшталт «гроші чоловіка – гроші всієї родини, гроші жінки – гроші виключно жінки», і в одній і тій самій родині жінка вважає себе фінансово незалежною, а чоловік вірить у своє фінансове домінування; у опитуваннях незайняті чоловіки частіше називали себе «безробітними», а незайняті жінки – «домогосподарками» з міркувань більшої престижності цього загалом непрестижного статусу через упередження, що «домогосподар» = «тютхтій», а «безробітна жінка» = «утриманка».

Або візьмемо комп'ютерні ігри. Об'єктивні та суб'єктивні складові ігрової віртуалізації життя цікавлять дослідників віртуальної самоідентифікації. Постійним питанням є міра подібності і взаємопроникності реальної та віртуальної ідентичності. Що ми спостерігаємо? Можливість «втекти» з власного тіла – від свого зовнішнього вигляду, статі, віку, етнічної приналежності, видимих індикаторів соціального статусу – та справити враження на оточуючих? Реалізацію «ідеального Я»? Прагнення контролю та влади? Прагнення здобути досвід, не пов'язаний ні з реальною ідентичністю, ні з «ідеальним Я»? Подолання складнощів у реальному спілкуванні? Самореалізацію, пошук значущих сценаріїв, ролей, місій, зразків поведінки, ідеалів, стандартів? Ключове слово «міра», як правило, залишається загадкою. Існує гіпотеза, що міра самоідентифікації з обраним персонажем максимальна в соло-іграх від 1-ї чи 3-ї особи в жанрах «екшн», «стратегія», «рольова» або «пригодницька» – але її ототожнюють з мірою «вживання в образ», не розкриваючи зв'язок і подібність, що обумовлюють вибір саме цього образу. В середині ігрових субкультур також виникають дискусії щодо відповідності реальних характеру, звичок, національності людини тощо встановленню нею фракції, зброї, швидкості та часових обмежень тощо, бо не в усіх видах ігор опції відкриті для редагування за бажанням гравців, і, до того ж, гравці можуть бути вільними у виборі засобів, пропонованих у формі фіксованого списку, та не в змозі змінити визначеність ролі, місії та смислового навантаження віртуального тіла.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 10-11 ЗА ТЕМОЮ 7

1. Розминка «Антикваріат». Студентам надається розгорнута цитата зі статті Дугласа Холта «Постструктуралістський аналіз стилю життя: концептуалізація соціального моделювання споживання у постмодерності». Цитата пояснює особливості поведінки різних споживачів одного і того ж самого вузькоспеціалізованого культурного продукту – антикваріату. Відштовхуючись від

конкретизованих описів загальних типажів споживачів, які відрізняються у своїх інтерпретаціях антикваріату – «Сара», «Дорін», «Мелісса», «Джанет» – студенти визначають об'єктивні та суб'єктивні складові споживання антикваріату та презентації його іншим людям.

2. Вторинний аналіз даних. Студентам надаються: 1) інфографіка з загальними результатами, 2) таблиці з результатами кластерного аналізу даних із всеукраїнського омнібусу Research & Branding Group (січень – лютий 2020 року), які стосуються користування соціальними мережами та критеріїв розпізнавання фейків у соціальних мережах. Попередньо студенти індивідуально шукають публікації / плакати / просвітні матеріали з медіаграмотності та інфогієни у відкритому доступі та узагальнюють рекомендації з них. На практичному студенти з викладачкою обговорюють і оцінюють, наскільки поведінка різних типажів серед наших співгромадян співпадала з експертними рекомендаціями. Окремо аналізуються розподіли за статтю.

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичних занять; продовження роботи над Самостійним завданням №2.

Контрольні запитання до теми 7:

- Які приклади «природної» та «неприродної», «хорошої» та «поганої», «нормальної» та «ненормальної» поведінки ви можете навести? Що робить їх такими?
- Які ви можете назвати об'єктивні та суб'єктивні передумови оцінювання чоловіків та жінок як «справжніх» і «несправжніх», «успішних» і «неуспішних»?
- Які ви можете назвати об'єктивні та суб'єктивні складові віртуального вибору параметрів комп'ютерної гри і характеристик ідентичності у реальному світі?

Питання для самоконтролю до теми 7:

- Чи згодні ви з тим, що здатність відчувати «скляні стелі» та «скляні підвали» з'являється або в екстремальних випадках, або зі зростанням соціальної активності та успішності, або зі зростанням загального добробуту в країні? Чому?
- Що є основною проблемою в дослідженнях віртуальної самоідентифікації? Чому?
- Як ми оцінюємо інформацію з медіа і встановлюємо її відповідність або невідповідність нашим уявленням про правду? Наскільки це співпадає з рекомендаціями щодо розвитку медіаграмотності?

Література до теми 7:

Основна:

1. Габермас Ю. *Дії, мовленнєві інтеракції та життєвий світ* / Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : Підручник. Київ, 1999. С. 287–324.
2. Соболева Н. І. *Соціологія суб'єктивної реальності*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2002. 296 с.
3. Tashchenko A., Zabrodina D. To see a free man and die? Specifics of shared adherence to values in Ukrainian society. *Scientific Journal of Polonia University*. 2022. Vol. 51, no. 2. P. 315–323.
URL: <https://doi.org/10.23856/5137>

Додаткова:

1. Романенко Ю., Тащенко А. *Візуалізації тілесності у комп'ютерних іграх як індикатори етнічних ідентичностей та засоби їх конструювання* / Етнічні ідентичності в дзеркалі тілесності та практик харчування. Монографія 5-и авторів [Ю. В. Романенко, І. О. Святненко, А. О. Поцелуйко, А. Ю. Тащенко, Ю. Ю. Медведєва]. Київ : Вид-во ДУТ, 2015. С. 92–194.

2. Ташенко А. Ю., Яковенко А. К. *Чотири погляди на гендерну рівність* / Сучасний рух науки: тези доп. IV міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції, 6-7 грудня 2018 р. Дніпро, 2018. С. 1329–1334.

3. Ташенко А. Соцмережі як джерело інформації. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/socmerezhi-jak-dzherelo-informacii/>

4. Ташенко А. Фейки в соціальних мережах. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/fejki-v-socialnih-merezhah/>

5. Хассай Є. Гендер, зайнятість та вільний час. *LB.ua*. 2021. URL: https://lb.ua/blog/cedos/475840_gender_zaynyatist_vilny_chas.html?fbclid=IwAR3V87pmOx89oDkuiURshdMwRNpSB-xM2c02qFJtdtqYTajWuNHWMx5E8I

6. Holt D. B. Poststructuralist Lifestyle Analysis: Conceptualizing the Social Patterning of Consumption in Postmodernity. *Journal of Consumer Research*. Vol. 23. No. 4 (Mar., 1997). Pp. 326–350.

Тема 8. Держава, ЗМІ, освіта і релігія у впливі на стилі життя

Лекція 8 – короткий конспект

Розмірковуючи про можливість соціального порядку, першою запорукою його наявності вважали інститут держави (неміфічний «левіафан» згідно із Томасом Гоббсом), що примушує егоїстичних за природою людей до координації та кооперації. А оскільки одна лишень держава ідеально справлялася з контролем поведінки і заохоченням альтруїзму лише в теорії, стали міркувати і про додаткові інститути-помічники, на яких мала би лежати частина обов'язків із досягнення порядку. У перших рядах Фрідріх Енгельс помітив освіту, релігію та медіа, Адам Сміт – ринок. Оскільки вони теж справлялися не на 100% – злочини, булінг і обман залишалися і залишаються у будь-якому суспільстві, – у формулу соціального порядку включили передбачувані для оточення індивідуальні моделі поведінки згідно із власними вподобаннями (Фрідріх Гаєк), а отже, індивідуальну відповідальність за її вибір, яка стала вважатися рівноправною передумовою координації та кооперації порівняно з соціальними інститутами і з соціально-груповим впливом (шляхом інтеграції та регуляції, як-то розписав Еміль Дюркгейм).

Якщо ми переймаємося підтриманням громадянської «колегіальності» (у сенсі терміну Ірвіна Гофмана), ми неодмінно прийдемо до звичних і відомих державних координаційних стандартів на кшталт володіння загальноприйнятою у певній (мульти)національній спільності мовою, але не тільки. Наприклад, Франклін Гідінг свого часу займався розробкою статистичної системи ознак, призначеної для вимірювання «американськості» та психічно-культурно-історичної близькості до неї. Головними соціальними маркерами у цій системі виступали раса, володіння англійською мовою та «цивілізованість», що легітимно(!) впливали на сприйняття вас як (не)схожих на корінне населення, а значить – на шанси на інтеграцію, кредит довіри до вашої поведінки від оточення, взаємне відчуття безпеки, зменшення повсякденних стресів тощо.

Медіа також беруть участь у контролі, а значить – у розподілі влади як історично сформований соціальний інститут, що починався з авторитету традиційних друкованих ЗМІ й телебачення, а зараз презентує інформаційні мережеві структури. Наталія Костенко підкреслює їх залученість до структуротворчих процесів і відтворення соціальної нерівності, розбіжність ареалів, релевантних для рефлексії щодо соціальної структури, і розбіжність символічних кодів соціальної нерівності (у сенсі теорії комунікації Нікласа Лумана). За її словами, ареали, або зони «покриття», інституту традиційних медіа зазвичай легітимізовані у географічному просторі конкретного суспільства, і в локальному осередку медіа культивують середовище, сприятливе для

інерції й опору зазіханню на титульну ідентичність – вони (ре)продукують різноманітні захисні «коди порядку», що довели свою успішність. Нові мережеві медіа прагнуть до безмежної відкритості, і для їхнього впливу кордонів потенційно не існує.

Згідно з одним із моїх досліджень, для людей без вищої освіти у стилі життя більш значущою є умовна установка «давайте жити дружно», яка, проте, нашоветується на більш жорстку неформальну боротьбу за гідне місце і роль на ринку праці, ніж це має місце серед людей із вищою освітою. Індивідуалізація свободи дій як результат цієї боротьби і у людей з вищою освітою, і у людей без неї суттєво відрізняється своєю гостротою, і у людей без вищої освіти зазвичай менше ілюзій щодо реальних можливостей самореалізації. Моніторинг Інституту НАН України «Українське суспільство» також фіксував тенденцію зростання частки нонконформістів серед людей з вищою освітою та зростання частки розчарованих серед людей без вищої освіти. Також наявність вищої освіти більше спонукає до роздумів над ситуативними деталями, у світлі яких немає «хороших» і «поганих» людей, в той час як відсутність вищої освіти більш сприяє формуванню чітких позаситуативних установок.

Для ілюстрації впливу релігії звернемося до результатів опитування «Українське покоління Z»: цінності та орієнтири». У підлітково-молодіжному середовищі України особи, які не дотримуються ніякого віросповідання, підтримували соціальну інтеграцію через тріаду «секс, відеоігри, сім'я». Невіруючим потенційно набагато доступніші знайомства і переваги, що відкриваються через зміну сексуальних партнерів, ігрову участь у багатокористувацьких віртуальних світах та переважно символічну участь у житті власної родини. Це потенційно набагато потужніші гравці неформальної, неофіційної і навіть тіньової сторони соціальності. У формально-офіційній стороні суспільного життя вони значно більш помірковані у ціннісному відношенні до своїх працедавців і значно частіше не довіряють і сусідам, і однокласникам, одногрупникам та колегам, і профспілкам, і волонтерським рухам, і великим компаніям, і медіа, і церкві, і великим міждержавним союзам. Їхній критичний погляд може бути корисним задля виявлення слабких місць усіх цих рівнів. На віруючих українських підлітках та молодих людях тримаються насамперед такі традиційні ланки суспільного життя, як сім'я, шлюб, університет, друковані ЗМІ, великі міждержавні союзи, а також такі інноваційні ланки, як екологічний транспорт і віртуальні соціальні мережі (в яких вони значно частіше сидять з метою читання новин і отримання інформації, електронного листування та шерінгу картинками, відео і музикою). Також вони значно більш оптимістичні щодо майбутнього нашого суспільства і значно більш сором'язливі у розмовах про особисте життя, що може бути корисним для збереження довіри у публічному просторі та підтримання певних кордонів у приватному. Якщо додати результати інших досліджень, очевидно, що носії релігійної віри є відповідальнішими за відтворення більшого діапазону соціально-інтеграційних взаємодій, і «релігійність» та «традиційність» в певному сенсі синоніми, а в певному і ні. На долю молодих невіруючих осіб припадає відтворення не менш традиційних взаємодій, але в умовах оновлення технічних можливостей і послаблення загальносуспільної упередженості щодо відкритого практикування гедонізму. У груп більш поважного віку релігійна віра трохи змінює своє функціональне забарвлення, сприяючи більшій концентрації значущих соціально-діяльнісних зусиль своїх носіїв «на домі, на сім'ї», в той час як невіруючі орієнтовані на інтеграцію з ширшими колами осіб, й інтеграцію скоріше за технічно-технологічними можливостями, ніж за емоційно-моральною прив'язаністю.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ 12 ЗА ТЕМОЮ 8

1. **Вторинний аналіз даних.** Студентам надаються: 1) інфографіка з загальними результатами, 2) таблиці з результатами кластерного аналізу даних із всеукраїнських омнібусів Research &

Branding Group (січень 2019 року, листопад 2020 року), які стосуються життєвих пріоритетів, соціального схвалення поведінки людей з різними життєвими пріоритетами, морального ліцензування. На практичному студенти з викладачкою обговорюють і оцінюють, наскільки життєві пріоритети різних типажів серед наших співгромадян співпадають із соціально схвальними пріоритетами, наводять свої пояснення. Окремо аналізуються розподіли за освітою.

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичного заняття; продовження роботи над Самостійним завданням №2.

Контрольні запитання до теми 8:

- Чому саме держава вважається гарантом соціального порядку?
- Як залежить від освіти власний вибір цінностей та схвалення поведінки інших людей?
- У чому полягає соціальна функція релігійної віри?

Питання для самоконтролю до теми 8:

- Які основні складові соціального порядку?
- У чому полягає ефект морального ліцензування?
- Як пов'язана відповідальність у родинних, професійних та громадянських соціальних ролях?

Література до теми 8:

Основна:

1. Костенко Н. Медіа-класи або коди нерівності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2003. № 2. С. 16-32.
2. Резник В. Теорії соціального порядку: Особливості структурування та викладання за пояснювальною схемою Дж. Коулмена. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2015. №4. С. 174–201.
3. Khraban T. Y. Typification of representative philosophical and religious perceptions of Ukrainian internet audience. *Ukrainian society*. 2021. Vol. 78, no. 3. P. 21–33. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2021.03.021>
4. Satnam Virdee, Christopher Kyriakides and Tariq Modood: Codes of Cultural Belonging. *Sociological Research Online*. 2006. URL: <http://www.socresonline.org.uk/11/4/virdee.html>
5. Schulz A. Local news unbundled: where audience value still lies. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. 2021. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/local-news-unbundled-where-audience-value-still-lies>
6. Tashchenko A., Zabrodina D. To see a free man and die? Specifics of shared adherence to values in Ukrainian society. *Scientific Journal of Polonia University*. 2022. Vol. 51, no. 2. P. 315–323. URL: <https://doi.org/10.23856/5137>
7. Yuzva L., Tashchenko A. ‘Who contributes more?’ How Ukrainian media construed migrants’ life strategies vs. what the Ukrainian public wanted to know. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. Vol. 8, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00978-5>

Додаткова:

1. Лобанова А. С. *Феномен соціальної мімікрії*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. 232 с.
2. Матюхін Д. А. Ціннісний вимір стилю життя сучасної молоді в контексті релігійної приналежності: соціологічний аналіз. *Грані*. 2018. Т. 21, № 2. С. 44–51.

3. Соболевська М. *Порядок дискурсу порядку: неофункціоналізм та постструктуралізм у сучасній соціологічній теорії : монографія*. Київ : Логос, 2014. 248 с.
4. Ташченко А. Ю., Яковенко А. К. Соціальна функція релігійної віри у сучасному світі. *Журнал «Соціосфера»: наукове видання України*. 2018. №1. С.48–66.
5. Ташченко А. (Не)рівність зобов'язань: які в українців моральні ліцензії. *Research & Branding Group*. 2021. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/ne-rivnist-zobov-jazan-jaki-v-ukrainciv-moralni-licenzii/>
6. Ташченко А. Культурний код морали «по-українськи». *Research & Branding Group*. 2019. URL: <http://rb.com.ua/blog/kulturnyj-kod-morali-po-ukrainski/>
8. Giddings F. H. The Social Marking System. *American Journal of Sociology*, Vol. 15, No. 6 (May, 1910), pp. 721–740.
9. Moral foundations theory. URL: <http://www.moralfoundations.org/>
10. Yakovenko A. K., Yakovenko Y. I., Tashchenko A. Y. Specificity of religiosity of status-consistent and status-inconsistent youth. *Habitus*. 2020. No. 11. P. 102–110. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.18>

Тема 9. Повсякденність у різних соціальних просторово-часових зонах

Лекція 9 – короткий конспект

Один із пунктів критики модерністського мислення полягає у тому, що у дійсності відзначається брак необхідної узгодженості інтересів та симпатій людей, які потрапляють до мультинаціональних соціальних комірок та під відповідні культурні регуляції поведінки в цих комірках. Наприклад, Харві Зорбо вів мову про множинну соціальну автономізованість всередині територіально-поселенських та сімейних груп, що ілюстрував прикладом Золотого Берегу. Це місце проживання представників «вищого світу» було розбите на дрібні групи: наприклад, окремішньо позиціонувалася Дивіжн-стріт, що парадоксально зібрала і незаміжніх жінок та неодружених чоловіків, і молодят. На ній підтримувалася своєрідна містечкова атмосфера з власними плітками і вечірками, вони організовували різні події, на які ходили місцеві жителі, проводячи багато часу разом із місцевими. Всіх, хто годинами був разом, об'єднували певні жаргонні вирази або особливості в одязі, але «сусідськими» ці події за своїм духом не ставали – постійні гості могли так ніколи і не дізнатися, кого ж із себе уявляють жителі будинків на Дивіжн-стріт. Зорбо також торкнувся питання сімейної дезорганізації – вже на прикладі чиказьких нетрищ, відмітивши, що у місцевих родин через складнощі в адаптації до нормального життя представники молодших поколінь автономізуються і від старших поколінь у сім'ях, і від формальних освітніх та дозвіллевих осередків поза сім'ями – від шкіл, парків відпочинку, ігрових майданчиків, свого поселення загалом.

Впливає на повсякденність і сумнівність національної, етнічної та релігійної єдності. На прикладі сучасної Великобританії Флоя Антіас підтвердила, що ідентичність британських мусульман несподівано позбавлена і релігійного, і етнічного характеру – на перше місце виступає їхня «культура спротиву»; приналежність до африканської діаспори більше визначається досвідом життя за межами Африки, ніж власне походженням; в ідентичності білих британських підлітків сплавлені воєдино елементи культури їхніх пращурів-англійців і сучасників із меншин. Ненсі Ріс, яка досліджувала повсякденні «російські розмови часів перебудови», зауважувала, що чогось власне «російського», як і будь-якого іншого, у цих розмовах так і не проявилось. Проявилися скоріше ті відмінності її досліджуваних, що були пов'язані з різним доступом до влади та зі статевою приналежністю, при тому що етнічну приналежність дослідниця з поля аналізу не

виключала. Одноманітність мовних практик представників різних етносів була очевиднішою, ніж заявлені самими представниками їхні етнічні корені. Людмила Малес також підкреслювала, що віддаленість у просторі та часі чи відмінності за вродженими ознаками ще не гарантують нерозуміння і відчуження – за її словами, франко-болгарська мислителька, китайський студент та ромські діти можуть бути ближчими за сусідів на сходовій клітці.

Візьмемо нещодавній карантин через COVID-19: він не минув для наших співгромадян без змін в переживаннях – з'явилися нові страхи, можливості по-новому поглянути на медичних працівників, зміцнилися або розвіялися сумніви в силі держави. Були відмінності в турботі про особисте – побоюванні, що сама людина або хтось із його / її сім'ї підхопить коронавірус, – і в оцінках держави як точки опори, які включали у себе ставлення до медичних працівників і української сфери охорони здоров'я та думки про те, чи впорається українська охорона здоров'я із навантаженням під час спалаху епідемії коронавірусу в країні. Найстабільніші відмінності були пов'язані з приналежністю до різних статей, різних вікових груп, проживанням у різних типах населених пунктів і сімейно-шлюбним становищем. Зокрема, найбільш скептичними щодо української охорони здоров'я були жителі обласних центрів, а найменш скептичними – жителі сіл, хоча сплеск частішого сильного побоювання того, що сама людина або хтось із родини захворіє на COVID-19, з початку до середини квітня 2020 року був саме у селах. Однак на самому початку карантину жителі сіл разом із жителями обласних центрів переживали через коронавірус більше, ніж жителі звичайних міст, незважаючи на різні причини цього. У жителів сіл було більше підстав відчувати себе відрізаними від решти світу в умовах ізоляції, плюс у селі було складніше відгородитися від інших людей – залишалося більше сподіватися на ефективність держави. В обласних центрах, попри доступніший комфорт, людям здавалося, що держава не зможе до кінця впоратися зі звичками людей, сформованими ритмом життя великого міста.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 13-14 ЗА ТЕМОЮ 9

1. Вторинний аналіз даних. Студентам надаються: 1) інфографіка з загальними результатами, 2) таблиці з результатами кластерного аналізу даних із всеукраїнських omnibusів Research & Branding Group (січень 2019 року, січень – лютий 2020 року, березень – квітень 2020 року, листопад 2020 року), які стосуються життєвих пріоритетів, соціального схвалення поведінки людей з різними життєвими пріоритетами, користування соціальними мережами та критеріїв розпізнавання фейків у соціальних мережах, морального ліцензування, установок та поведінки під час ковідного карантину. На практичному студенти з викладачкою аналізують розподіли за типом населеного пункту (обласний центр, місто, село).

2. Обговорення першоджерела: Мелвін Кон, «Дзвоникоподібна крива» з точки зору досліджень соціальної структури і особистості». Студенти знайомляться з есе й обговорюють редуцціоністські та антиредуцціоністські уявлення про расу, клас, етнічність, соціальні проблеми та сім'ю з конкретними прикладами.

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичних занять; продовження роботи над Самостійним завданням №2.

Контрольні запитання до теми 9:

- Які ви можете навести (контр)аргументи щодо належності до родини / роду / стану / нації / етносу / народу / країни як підстави культурної та соціальної близькості?
- Як відрізнялися думки щодо об'єднання / роз'єднання людей через коронавірус і карантин у жителів різних типів населених пунктів?

- Як психологічно-біологічний редукціонізм впливає на соціальну політику та повсякденне життя?

Питання для самоконтролю до теми 9:

- Чи заважає «далекість» і «давність» людей розумінню та близькості? Чому?
- Що означає «множинна соціальна автономізованість всередині територіально-поселенських груп»?
- Чи обов'язково сім'ї та дозвіллі гуртки об'єднані вирішенням спільних проблем? Чому?

Література до теми 9:

Основна:

1. *Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співпрацівників*. Переклад з англійської під науковою редакцією В. Є. Хмелька та С. М. Оксамитної. Видання третє, доповнене, електронне, відкритого доступу. Київ : КМІС, 2017. 633 с. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/books/MKohn_III_edition.pdf
2. Ташченко А. Болюче питання: карантинні переживання про особисте та державне. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/boljuche-pitannja-karantinni-perezvivannja-pro-osobiste-ta-derzhavne/>
3. Ташченко А. Рубікон: такі різні українці. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <http://rb.com.ua/uk/blog-uk/rubikon-taki-rizni-ukrainci/>
4. European Social Survey. Webinar: The Timing of life: Topline report launch, 2021. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xvPw00fEV-E>
5. Vakulenko S., Sokurianska L. Everyday life of contemporary family: practices and risks in conditions of changing society (Kharkiv case). *Visnyk V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods"*. 2020. No. 45. P. 58–68. URL: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2020-45-06>

Додаткова:

1. де Мунк М., Гілен П. *Близькість. Мистецтво й освіта після COVID-19* / Пер. з англ. Я. Стріхи. Київ : Ist Publishing, 2021. 48 с.
2. Козаченко О.О. Концептуальні основи дослідження "стилю життя багатопокілінної сім'ї": системний підхід. *Український соціум*. 2011. № 2. С. 51-60.
3. Малес Л. В. Соціальне сприйняття конституйоване іншими. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. № 4(21). С. 13–20.
4. Cunningham E., Smyth B., Greene D. Collaboration in the time of COVID: a scientometric analysis of multidisciplinary SARS-CoV-2 research. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. Vol. 8, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00922-7>
5. Gudzenko O. Home in the format of «life-work-leisure» in modern pandemic conditions: a sociological dimension. *Grani*. 2021. Vol. 24, no. 3. P. 40–48. URL: <https://doi.org/10.15421/172124>

Тема 10. Сприятливі та несприятливі чинники стилів життя

Лекція 10 – короткий конспект

Пригадаймо Анрі Лефевра та його твердження про організовану пасивність. Він був переконаний, що ця обставина тисне на більшість людей, хоча ніколи – одним і тим самим чином чи в один і той самий час чи одночасно на всіх, і сильніше вона тисне на жінок, робітничий клас, працівників-технократів і молодь. Щодо геймерства склався схожий стереотип: привласнення повсякденних ігрових практик відбувається з метою непродуктивно витратити час, і страждають

на це в основному підлітки, домогосподарки, холостяки та асоціали. Згодом різні дослідження показали, що модальний вік гравців – до 36 років, грають і чоловіки, і жінки (різниця лише у наданні переваги різним типам ігор), незалежно від шлюбного стану, більшість витрачає на комп'ютерні ігри менше третини дозвілля і має час на традиційніші та корисніші для фізичного здоров'я захоплення; гра є інструментом підтримки та налагодження соціальних відносин як в онлайн-овому, так і в офлайн-овому варіанті: перший – для друзів, колег, знайомих, однокласників тощо, другий – для сім'ї, і крім різниці у зайнятості та доходах, між тими, хто захоплюється іграми та не захоплюється, суттєвих відмінностей у психіці та цінностях немає; гра може мати значення як розвага, як соціальна комунікація, як важливе хобі, як об'єкт тривалої пристрасті та як спорт, може бути інструментом кіберсоціалізації, розвитку соціально-комунікативних навичок, засвоєння військової тактики, бізнес-тренування, вивчення соціальних наук, формування міжкультурної компетенції. Дискусії підігрують хайпові новини, будь то заява дизайнера «Angry Birds» про зростання психічної стійкості, інтелекту та продуктивності офісних співробітників після гри у цю гру чи заява терориста Андерса Брейвіка про те, що вбивати і планувати напади він вчився у комп'ютерних іграх. Проте це індивідуальний випадок, який оминає важливе, систематичне доповнення до комп'ютерних ігор – спеціалізовані друковані чи онлайн-видання.

Сприятливим чинником перенесення насилля з комп'ютерних ігор до реального життя визнають те, що гравець виступає не пасивним сприймачем, а активним діячем, тож проходження гри легше закріплює подані в ній за певним сценарієм зразки досвіду, і ймовірність відтворення цього досвіду у реальному житті тим вища, чим частіше відбувається його повторення та чим глибше прийняття запрограмованих у грі місій. Але активна діяльність має означати, що активно використовуються і допоміжні матеріали. Що ж ми знаходимо там? Контент-аналіз журналів, присвячених віртуальним іграм, засвідчив: вони транслиують специфічне розуміння цінності людського життя, здоров'я та енергії, яке адаптує існування біологічного організму до ігрової реальності таким чином, що насильство з підкреслено реалістичним характером сприймається більш ніж нормально. Іноді насильницькі ігрові дії разом із викликаними ними віртуальними реакціями в сукупності складають весь процес розвитку сюжетної дії, спрямований на досягнення ідеалізованої та романтизованої сюжетної мети. Й одна справа, що у деяких іграх пойнти нараховуються за знищення віртуальних людей, і зовсім інша – коли автори допоміжних спеціалізованих ігрових видань рекомендують застосовувати тактику «випаленої землі» у більшості ігрових моментів як більш зручну і прибуткову.

Є й інші чинники. Візьмемо приклад гри «StarCraft»: у Каліфорнійському університеті в Берклі за її мотивами був введений повноцінний навчальний курс із лекційними та практичними заняттями з основ військової тактики. В обґрунтуванні нововведення було зроблено акцент на математичному аналізі гри заради практичного розвитку ефективного мислення та навички швидко приймати рішення. А от у Південній Кореї згідно із рішенням Міністерства культури навіть продаж цієї гри був дозволений виключно у спеціалізованих магазинах і лише повнолітнім особам – через часті сцени насилля, прояву жорстокості та вживання ненормативної лексики. Чи означає це, що у грі «StarCraft» немає морально-ціннісних принципів? Ні. Просто для групи дослідників у американському громадському дослідницькому університеті, що має статус одного із кращих у рейтингу освітянських програм, їхні морально-ціннісні засади дозволили «проігнорувати» те, що не змогла пропустити цензура південнокорейських управлінців.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ 15 ЗА ТЕМОЮ 10

1. Вторинний аналіз даних. Студентам надаються таблиці з результатами кластерного аналізу даних із всеукраїнських омнібусів Research & Branding Group (січень 2019 року, січень – лютий

2020 року, березень – квітень 2020 року, листопад 2020 року), які стосуються життєвих пріоритетів, соціального схвалення поведінки людей з різними життєвими пріоритетами, користування соціальними мережами та критеріїв розпізнавання фейків у соціальних мережах, морального ліцензування, установок та поведінки під час ковідного карантину. На практичному студенти з викладачкою аналізують *тривимірні* розподіли в межах кластерів (комбінації зі значущими відмінностями за статтю, віком, освітою, типом населеного пункту, сімейно-шлюбним станом, складом сімейного господарства) з метою виявлення латентних сприятливих та несприятливих чинників множинної автономізованості всередині кластерів.

Завдання для самостійної роботи: опрацювання літератури до практичного заняття; завершення роботи над Самостійним завданням №2.

Контрольні запитання до теми 10:

- Який характер має зв'язок між вибором цінностей та позитивною оцінкою соціальної корисності дій людей, які керуються аналогічними цінностями?
- У чому проявилася схожість людей із протилежними показниками довіри до суспільно-політичної інформації в соціальних мережах? Як ви це поясните?
- Чому під час ковідного карантину самотні люди втрачали впевненість у тому, що самотність дає переваги у збереженні здоров'я?

Питання для самоконтролю до теми 10:

- Що об'єднує твердження Лефевра щодо організованої пасивності та стереотипи щодо геймерства?
- Чи буде коректним твердження, що у комп'ютерних іграх немає принципів / цінностей / моралі? Чому?
- Яку роль грає державна та наукова експертиза на предмет морально-ціннісних принципів?

Література до теми 10:

Основна:

1. Плющ В. А., Танчер В. В. Трансформація політичного в етичне: Мішель Маффесолі про моральні цінності постмодерного соціуму. *Український соціум*. 2017. № 2. С. 9–19.
2. Ташченко А. Болюче питання: карантинні переживання про особисте та державне. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/boljuche-pitannja-karantinni-perezvivannja-pro-osobiste-ta-derzhavne/>
3. Ташченко А. Рубікон: такі різні українці. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <http://rb.com.ua/uk/blog-uk/rubikon-taki-rizni-ukrainci/>
4. Українське суспільство та європейські цінності: звіт за результатами соціологічного дослідження. Київ: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2017. 58 с. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEuropeiski_cinnosti_tables_and_diagrams_MR_.pdf
5. Tashchenko A., Zabrodina D. To see a free man and die? Specifics of shared adherence to values in Ukrainian society. *Scientific Journal of Polonia University*. 2022. Vol. 51, no. 2. P. 315–323. URL: <https://doi.org/10.23856/5137>

Додаткова:

1. Лефевр А. Повседневное и повседневность. *Социологическое обозрение*. Т. 6. № 3. 2007. С. 33–36.
2. Романенко Ю., Ташченко А. Візуалізації тілесності у комп'ютерних іграх як індикатори етнічних ідентичностей та засоби їх конструювання / Етнічні ідентичності в дзеркалі тілесності

та практик харчування. Монографія 5-и авторів [Ю. В. Романенко, І. О. Святненко, А. О. Поцелуйко, А. Ю. Тащенко, Ю. Ю. Медведєва]. Київ : Вид-во ДУТ, 2015. С. 92–194.

3. Тащенко А. (Не)рівність зобов'язань: які в українців моральні ліцензії. *Research & Branding Group*. 2021. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/ne-rivnist-zobov-jazan-jaki-v-ukrainciv-moralni-licenzii/>

4. Тащенко А. Культурний код морали «по-українски». *Research & Branding Group*. 2019. URL: <http://rb.com.ua/blog/kulturnyj-kod-morali-po-ukrainski/>

5. Тащенко А. Соцмережі як джерело інформації. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/socmerezhi-jak-dzherelo-informacii/>

6. Тащенко А. Фейки в соціальних мережах. *Research & Branding Group*. 2020. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/fejki-v-socialnih-merezhah/>

7. Moral foundations theory. URL: <http://www.moralfoundations.org/>

8. Stajić M. Transgender dementia patients remember only their biological sex. *IFN*. 2021. URL: https://ifamnews.com/en/demented-transgender-patients-remember-only-their-biological-sex?mc_cid=187a5c7a00&mc_eid=c9ade1d17d

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ №1

Презентація про конструювання уявлення щодо «стилю життя» у мас-медіа

Зміст завдання: потрібно вибрати для порівняння видання двох жанрів, у яких є рубрика «стиль життя». Рекомендовані жанри видань для вибору: бізнесові; соціально-політичні; новинні; загально-пізнавальні; розважальні; модні; «чоловічі» / «жіночі» журнали; видання будь-яких вузькопрофільних спільнот. У межах кожного з обраних двох жанрів потрібно знайти три видання і проаналізувати тематику наповнення рубрики «стиль життя» (наявність цієї рубрики – обов'язкова умова для відбору видання до аналізу). Хто володіє іноземними мовами, може брати до розгляду видання цими мовами. Завдання студентів – навести найтипівіші приклади заголовків, текстів, візуальних ілюстрацій і узагальнити їх із використанням типології Ганса-Петера Мюллера (рекомендовано) або / та будь-якої іншої доречної теорії / типології.

Результат самостійної роботи – індивідуальні презентації, зроблені на основі результатів якісного або якісно-кількісного дослідження рубрик «стиль життя» у різних виданнях. У кількості слайдів обмежень немає. Презентація виконується кожним студентом в межах самостійної роботи протягом тем 1-5 та оцінюється по факту завершення і надання на перевірку лектору. Завдання сприяє закріпленню всіх результатів навчання за дисципліною.

Література:

основна:

1. Козаченко О. О. Стиль життя: основні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2009. Вип. 3. С. 5–13.

2. Міняйло І. В. *Поняття стилю життя: можливості операціоналізації в рамках досліджень соціальної стратифікації*. 2006. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9648/Minialo_Ponyattya_stylyu_zhyttya.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Місенг Д. В. Стиль життя особистості: основні наукові підходи і концептуалізація поняття. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2016. Вип. 38. С. 30–39.

4. Тащенко А. Ю. *Культурні коди (частина 1). Аудіальна та візуальна репрезентація соціальних статусів*. Київ : Вид-во ДУІКТ, 2011. 270 с.

5. Tashchenko A. Iu., Iakovenko A. K., Iakovenko Iu. I. What is a «lifestyle»? Experience in analyzing different profiles of electronic resources. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2019. №36. Vol. 4. Pp. 55–65.

для поглибленого вивчення:

1. Бурдые П. Различение: социальная критика суждения [пер. с фр. О.И. Кирчик, науч. ред. – Н. А. Шматко, В. В. Радаев]. *Экономическая социология*. 2005. Т. 6. № 3. С. 25–48.

2. Діденко Г. О. Стиль життя у соціально-психологічному вимірі. *Молодий вчений*. 2017. № 1(41). С. 229–233.

3. Злобина Е., Бевзенко Л. *Образы успеха: опыт визуального исследования*. Киев : Институт социологии НАН Украины, 2012. 236 с.

4. Приходько Т. *Критерії дослідження стилів життя в парадигмах соціальної філософії*. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-2/06_Prihotko.pdf

5. Bataeva E. V., Chumakova-Sierova A. S. Visualized values in the social practices of Ukrainian Instagram users. *Ukrainian society*. 2021. Vol. 79, no. 4. P. 26–45. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2021.04.026>

6. Horpynych O. V., Lobas N. S. The imperative of everyday and arts photography in the sociology of visualization. *Habitus*. 2020. Vol. 1, no. 12. P. 29–33. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-1.4>

7. Satnam Virdee, Christopher Kyriakides and Tariq Modood: Codes of Cultural Belonging. *Sociological Research Online*. 2006. URL: <http://www.socresonline.org.uk/11/4/virdee.html>

8. Schulz A. Local news unbundled: where audience value still lies. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. 2021. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/local-news-unbundled-where-audience-value-still-lies>

САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ №2

Контрольна творча робота

Зміст завдання: студенти опрацьовують першоджерело – есе Мелвіна Кона «Два візити до села моєї матері: погляд на соціальні зміни в Україні сільській» – і пишуть власне есе з аналогічною рефлексією щодо безпосередньо спостережуваних індикаторів соціальних змін, які вже відбулися за 20 років після есе Мелвіна Кона і ще відбудуться під час або / та після війни 2022 року на прикладі своїх батьківщин, будь то село чи місто чи СМТ.

Результат самостійної роботи – індивідуальні есе про погляд на візуалізовані соціальні зміни в (пост)воєнній Україні, що виконуються студентами під час вивчення тем 6-10 в рамках самостійної роботи. Обсяг – до 5 сторінок. Завдання сприяє закріпленню вміння пояснювати закономірності формування та розвитку різних стилів життя, включенню у коло актуальних проблем, сфокусованих на повсякденності та стилях життя.

Література:

основна:

1. *Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співпрацівників*. Переклад з англійської під науковою редакцією В. Є. Хмелька та С. М. Оксамитної. Видання третє, доповнене, електронне, відкритого доступу. Київ : КМІС, 2017. 633 с. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/books/MKohn_III_edition.pdf

2. Коннертон П. *Як суспільства пам'ятають*. Київ, 2004. 184 с.

3. Ручка А. О. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 року. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Т. 2, вип. 1 (15) / [гол. ред. д. екон. н. В.М. Ворона, д. соціол. н. М.О.Шульга]. Київ : ІС НАНУ, 2014. С. 117–124.

для поглибленого вивчення:

1. Кива Н., Чужинова І. Інновація як стиль життя у XXI столітті. *Ukraine. Culture. Creativity*. 2019. URL: <https://uaculture.org/texts/innovacziya-yak-styl-zhyttya-u-hhi-stolitti/>

2. Костенко Н. *Легітимізація культурних ідентичностей / Соціокультурні ідентичності та практики*. Київ : ІС НАНУ, 2002. С.247–258.

3. Мартинюк І., Соболева Н. Символічна соціальна реальність: методологічні підходи та практичний досвід вивчення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. №3. С.126–146.

4. Українське суспільство та європейські цінності: звіт за результатами соціологічного дослідження. Київ : Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2017. 58 с. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEuropeiski_cinnosti_tables_and_diagrams_MR_.pdf

5. Усанова Л. *Структури повсякденності в системі соціальної реальності*. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2039/1/Usanova.pdf>

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Відмінності компенсаторної та розширювальної мотивації гри у цифровому середовищі.
2. Відмінності повсякденності у різних типах населених пунктів.
3. Віртуальна самоідентифікація та реальна ідентичність.
4. Вплив держави на стилі життя.
5. Вплив медіа на стилі життя.
6. Вплив освіти на стилі життя.
7. Вплив релігії на стилі життя.
8. Дорефлексивне (нетематичне) і спільно-тематизоване знання: визначення, приклади.
9. Життєвий світ: визначення, приклади компонентів.
10. Життєво-стильовий підхід Ганса-Петера Мюллера.
11. Інтерпретативно-текстуальний підхід до аналізу стилю життя.
12. Керування враженнями та прийняття соціальних ролей.
13. Комунікативна та стратегічна дії: визначення, приклади.
14. Критично-діалектичний підхід до аналізу стилю життя.
15. Модерністський / модерний стиль життя: сутність, приклади.
16. Несприятливі чинники стилів життя.
17. Об'єктивні властивості повсякденних практик: сутність, приклади.
18. Об'єктивні складові вільного вибору поведінки.
19. Об'єктивні та суб'єктивні символи успіху.
20. Особливості побутового мовлення: «формули», вигуки, обмовки.
21. Повсякденне і не-повсякденне у різних просторово-часових зонах.
22. Повсякденне і не-повсякденне у різних способах діяльності.
23. Повсякдення і не-повсякдення: сутність основних протиставлень.
24. Постмодерністський стиль життя: сутність, приклади.
25. Пояснення розуміння значення мовного висловлювання: інтенціоналістська семантика, формальна семантика, теорія застосування значення.
26. Практики втілення та практики записування: сутність, приклади.
27. Проблематичний і неproblemатичний сектор повсякденного життя.
28. Соціальна автономізованість у різних типах населених пунктів.
29. Соціальне значення різних видів практик для представників різних груп і спільнот.
30. Соціальне маркування видів діяльності як «благородних» або «претензійних» / «вульгарних»: сутність, приклади.
31. Сприятливі чинники стилів життя.
32. Стилi життя відповідно до різних обсягів культурного, економічного та символічного капіталів.
33. Суб'єктивні властивості повсякденних практик: сутність, приклади.
34. Суб'єктивні складові вільного вибору поведінки.
35. Сутність та приклади «примушення до безпосереднього спілкування».
36. Традиційний стиль життя: сутність, приклади.

Навчальне видання

Тащенко Анна Юріївна

Соціологія повсякдення та стилів життя

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

для студентів спеціальності 054 “Соціологія”

освітнього ступеня бакалавр

освітньої програми «Соціологія»

Редагування та комп’ютерне верстання в авторській редакції

ISBN

